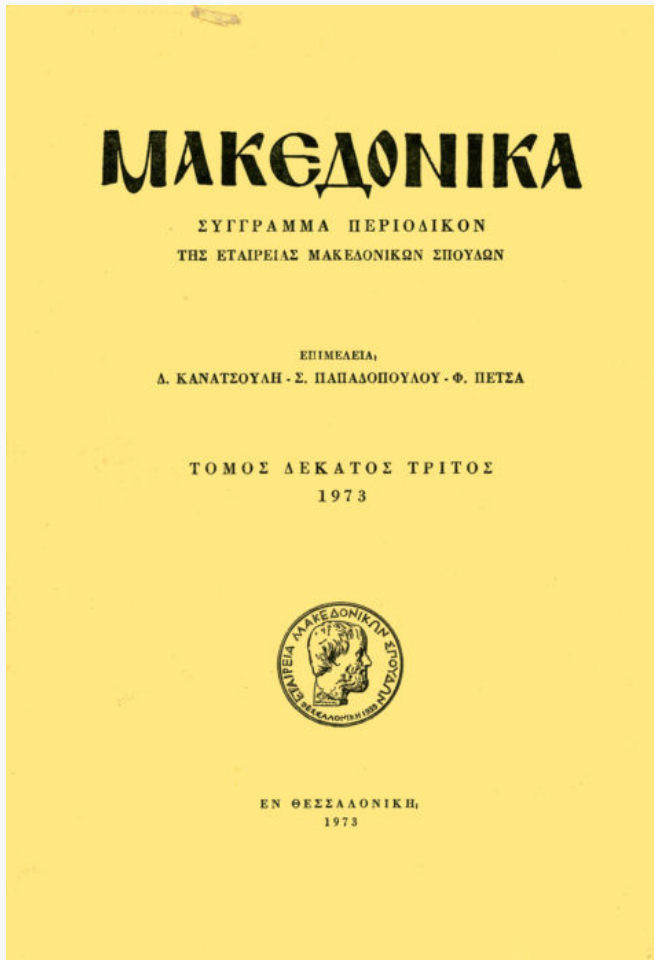

Μακεδονικά

Τόμ. 13, Αρ. 1 (1973)

Ένας απόστολος της Φιλικής Εταιρείας, ο Ιωάσαφ Βυζάντιος (1773-1845), και η προεπαναστατική του δράση

Αστέριος Α. Αρχοντίδης

doi: [10.12681/makedonika.901](https://doi.org/10.12681/makedonika.901)

Copyright © 2014, Αστέριος Α. Αρχοντίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αρχοντίδης Α. Α. (1973). Ένας απόστολος της Φιλικής Εταιρείας, ο Ιωάσαφ Βυζάντιος (1773-1845), και η προεπαναστατική του δράση. *Μακεδονικά*, 13(1), 187-216. <https://doi.org/10.12681/makedonika.901>

ΕΝΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ,
Ο ΙΩΑΣΑΦ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ (1773-1845),
ΚΑΙ Η ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΡΑΣΗ

1. Εἰσαγωγικά.

Οἱ ἱστορικὲς γνώσεις μας γύρω ἀπὸ τὴ δραστηριότητα τῶν Φιλικῶν εἶναι γενικὰ περιορισμένες. Εἰδικότερα, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς προεπαναστατικὲς κινήσεις τῶν ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας στὴν Μακεδονία¹, εἶναι αἰσθητὴ ἡ ἔλλειψη τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν στοιχείων ἐκείνων ποῦ θὰ ἔριχναν περισσότερο φῶς σὲ πολλὰ σκοτεινὰ ἀκόμη σημεῖα τῆς περιόδου αὐτῆς καὶ θὰ βοηθοῦσαν θετικὰ στὸ σχηματισμὸ μιᾶς σαφέστερης εἰκόνας τῶν ἐπαναστατικῶν ζυμώσεων στὸν μακεδονικὸ χῶρο.

Χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ προσφέρει ἓνα ἀνέκδοτο, ὅσο ξέρω, χειρόγραφο ὑπόμνημα τοῦ ἱερομονάχου ἱεροδιδασκάλου καὶ Φιλικοῦ Ἰωάσαφ Βυζαντίου, ποῦ ἀπόκειται στὸ Ἄρχειο Φιλήμονος μὲ ἀριθμὸ κατατάξεως .8706.

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ τὸ ἐπισήμανε καὶ τὸ χρησιμοποίησε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Κανδηλῶρος στὴν ἐργασία του γιὰ τὴν Φιλικὴ Ἑταιρεία², χωρὶς ὅστόσο νὰ ἐκμεταλλεῖτὴ ὁλόκληρο τὸ περιεχόμενό του³. Ἡ παράλειψη ὀφείλεται, νομίζω, στὸ ἄφθονο ἀρχεϊακὸ ὕλικό, ποῦ εἶχε στὴ διάθεσή του ὁ συγγραφέας κατὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ βιβλίου του, καὶ στὸ ὅτι ἡ μορφὴ τῆς ἐργασίας του ἐκείνης δὲν ἐπέτρεπε ἢ καλύτερα δὲν ἐπέβαλλε ὡς ἀπαραίτητη τὴ λεπτομερῆ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸ περιεχόμενο ὄλων τῶν χρησιμοποιηθέν-

1. Βλ. γιὰ τὴ δραστηριότητα τῶν φιλικῶν στὴ Μακεδονία στοῦ Α. Βακαλοπούλου, Ἡ Θεσσαλονικὴ στὰ 1430, 1821 καὶ 1912-1918, Θεσσαλονικὴ 1947, τοῦ αὐτοῦ, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονικὴ 1969 (βλ. καὶ τὴν ἐκδοσὴ τῆς στὴν ἀγγλικῆ: History of Macedonia 1354-1833, Thessaloniki 1973). I. Βασδραβέλλη, Ἡ Θεσσαλονικὴ κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας, Θεσσαλονικὴ 1946, τοῦ αὐτοῦ, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας 1796-1832, ἐκδ. 2η, Θεσσαλονικὴ 1950. Γιὰ τὶς κινήσεις τῶν Φιλικῶν στὴν Μακεδονία κατὰ τὴν ἀφιξὴ τοῦ Ἰπάρχου στὴν Θεσσαλονικὴ βλ. στοῦ Στ. Παπαδοπούλου, Ὁ Φιλικὸς Δημήτριος Ἰπάρχος, «Ἑλληνικά», τ. 16(1958-1959), σ. 149-165. I. Μαμυλάκη, Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Χαλκιδικῆς τὸ 1821, ΔΙΕΕ, τ. 14 (1960), σ. 406-549.

2. Τ. Κανδηλῶρος, Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία 1814-1821, Ἀθήναι 1926, σ. 337, 408.

3. Ἀξιολογοῦνται οἱ πληροφορίες τῶν σελ. 4-5 τοῦ χειρογράφου, ποῦ ἀναφέρονται στὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἰωάσαφ στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ Μακεδονία, ἐνὺ παραλείπονται οἱ σχετικὲς μὲ τὸ ταξίδι του στὴν Σερβία, Αὐστρία καὶ Ἰταλία (σ. 5-8).

των ἐγγράφων. Ἡ ἑλλιπής ὁμως ἀξιοποίηση τοῦ περιεχομένου τοῦ χειρογράφου ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά καὶ ἡ ὄχι σωστὴ ἀξιολόγηση ὄλων τῶν πληροφοριῶν του ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶχαν ὡς συνέπεια νὰ μείνουν ἄγνωστὰ ἀρκετὰ ἀκόμη ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα του, ἐνῶ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις διατυπώθηκαν ἀπὸ τὸν Κανδηλῶρο ἐσφαλμένα συμπεράσματα¹. Γι' αὐτὸ θεώρησα ὄχι μόνον χρήσιμη, ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβλημένη τὴ δημοσίευση τοῦ χειρογράφου, τὴν ἀξιολόγηση καὶ τῶν ὑπολοίπων πληροφοριῶν του, καθὼς καὶ τὴν ἐπισήμανση τῶν ἐσφαλμένων συμπερασμάτων τοῦ Κανδηλῶρου.

Τὸ χειρόγραφο ἀποτελεῖται ἀπὸ 4 δίφυλλα χαρτιά διαστάσεων 0,25×0,38μ., γραμμένα καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ μεριεὶς μὲ καθαρὸ γραφικὸ χαρακτῆρα, συρραμμένα σὲ τετράδιο χωρὶς ἀρίθμηση φύλλων ἢ σελίδων. Στὸ ἀριστερὸ ἄνω μέρος τῆς πρώτης σελίδας τοῦ πρώτου ἀπὸ τὰ δίφυλλα εἶναι γραμμένο μὲ τὸ ἴδιο χέρι τὸ ὄνομα τοῦ παραλήπτη (Κύριε Φιλῆμων), ἐνῶ ἀπέναντι στοῦ δεξιὸ μὲ ἄλλο χέρι —πιθανότατα τοῦ Φιλῆμονος— ἡ ἐνδειξη ὅτι πρόκειται γιὰ βιογραφία τοῦ Ἰωάσαφ Βυζαντίου.

Ἀπὸ τὸν τρόπο ποῦ εἶναι συνταγμένο τὸ ὑπόμνημα καταλαβαίνει κανεὶς εὐκόλα ὅτι αὐτὸ γράφτηκε καὶ στάλθηκε στοῦ συγγραφέα τοῦ «Δοκίμιου ἱστορικοῦ περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας», γιὰ νὰ τὸ ἔχη ὑπ' ὄψη του ὁ τελευταῖος κατὰ τὴ συγγραφή τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ποῦ θὰ ἀκολουθοῦσε². Αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι καὶ τὸ μόνον θετικὸ στοιχεῖο ποῦ ἔχουμε γιὰ

1. Παραθέτουμε κατωτέρω τὰ πιὸ σημαντικὰ ἀπὸ τὰ ἐσφαλμένα συμπεράσματα: α) Δὲν εἶναι ἐξακριβωμένο ἂν ὁ Ἰωάσαφ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς περιόδου του στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα προέβαινε καὶ σὲ μυήσεις. Ὁ Κανδηλῶρος γράφει (ἐ.ἀ., σ. 337) ὅτι ὁ Βυζάντιος «περιήλθε... κατηχῶν ἐντέχνως», ἐνῶ σὲ ἄλλο μέρος (ἐ.ἀ., σ. 265) τονίζει «ὅτι εἰδικοί καὶ συστηματικοὶ ἀπόστολοι δὲν διέτρεξαν κατὰ τὸ 1819 τὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ». β) Ὁ Ἰωάσαφ ἀπὸ ἐσφαλμένη ἐκτίμηση χαρακτηρίζει τὸν μητροπολίτη Χαλκίδας Γρηγόριο «πιστότατον τοῦ τουρκικοῦ κράτους» (χφ. σ. 4). Τὴν πληροφορία τὴν χρησιμοποιεῖ, χωρὶς νὰ τὴν ἐλέγξῃ, ὁ Κανδηλῶρος καὶ διατυπώνει τὴν ἴδια γνώμη γιὰ τὸν Γρηγόριο, ἐσφαλμένα βέβαια, ὅπως αὐτὸ ἀποδεικνύεται πιὸ κάτω. γ) Ὁ Κανδηλῶρος, ἐκ παραδρομῆς προφανῶς, γράφει (ἐ.ἀ., σ. 408) ὅτι ἡ πρόσκληση τοῦ Ἰωάσαφ ἀπὸ τὴν Σκόπελο στὴν Θεσσαλονικὴ ἔγινε ἀπὸ τὸν πρόκριτο Χριστόδουλο Μπαλάνο, ἐνῶ κατὰ τὸ ἐπίπεδο δὲν προκύπτει ἀπὸ τὸ χειρόγραφο. Ἄν πράγματι ἡ πρόσκληση εἶχε γίνῃ ἀπὸ τὸν Μπαλάνο, δὲν θὰ ἦταν δύσκολο νὰ διατυπώθῃ μὲ βεβαιότητα ἡ γνώμη ὅτι ὁ τελευταῖος δὲν εἶχε μνηθῆ ἀπὸ τὸν Ἰάτρο κατὰ τὰ τέλη Δεκεμβρίου τοῦ 1820, ὅπως γράφει ὁ Φιλῆμων (Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. 1, Ἀθήναι 1859, σ. 403), ἀλλὰ ἐνωρίτερα. δ) Δὲν εἶναι ὀρθὸ τέλος τὸ συμπέρασμα τοῦ Κανδηλῶρου ὅτι ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴ μετάβαση τοῦ Ἰάτρο στὴν Νάουσα πᾶρθηκε στὴν Θεσσαλονικὴ κατὰ τὶς συσκέψεις δὲν εἶχε μνηθῆ ἀπὸ τὸν τελευταῖο ἐκεῖ (ἐ.ἀ., σ. 408). Τότε ἀποφασίσθηκε νὰ ἀναχωρήσῃ ὁ Ἰωάσαφ γιὰ τὸ Βελιγράδι, ὅπως θὰ δοῦμε, καὶ ὁ Εὐάγγελος Μεξικὸς γιὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Τὸ ταξίδι τοῦ Ἰάτρο στὴν Νάουσα ἦταν προγραμματισμένο ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη (βλ. καὶ Στ. Παπαδόπουλου, Ὁ Φιλικὸς Δημήτριος Ἰάτρος, «Ἑλληνικά», τ. 16 (1958-1959), σ. 159, ὅπισθ. 4).

2. Ὁ Φιλῆμων θεωροῦσε πάντοτε ἀτέλῃς καὶ πολλαχοῦ ἐσφαλμένον τὸ περὶ τῆς Φι-

τὸν καθορισμὸ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεώς του, μιὰ καὶ ἡ ἀπόλεια τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τελευταίου μέρους του (τὸ χφ εἶναι ἀκέφαλο καὶ κολοβὸ) καθιστᾷ ἀναγκαία τὴν ἔρευνα γιὰ τὴ χρονολόγησή του. Ἔτσι τὸ διάστημα ποῦ μεσολαβεῖ ἀπὸ τὸ 1834 (ἔτος ἐκδόσεως τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρείας» τοῦ Φιλῆμονος) ὡς τὸ 1845 (ἔτος θανάτου τοῦ Ἰωάσαφ) θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ χρονικὴ περίοδος μέσα στὴν ὁποία γράφτηκε τὸ ὑπόμνημα.

2. Βιογραφικὰ γιὰ τὸν Ἰωάσαφ Βυζάντιο.

Γιὰ νὰ διαπιστώσουμε τὴν εἰλικρίνεια τῶν πληροφοριῶν τοῦ ὑπομνήματος καὶ νὰ ἐκτιμήσουμε ἔτσι ὀρθᾷ καὶ τὴ σπουδαιότητά του, πρέπει νὰ σκιαγραφήσουμε τὴν προσωπικότητα τοῦ συντάκτη τοῦ ἱερομονάχου Ἰωάσαφ Βυζαντίου.

Ὁ Ἰωάσαφ Βυζάντιος ἢ Θεραπειανὸς γεννήθηκε στὸ προάστιο τῆς Κωνσταντινουπόλεως Θεραπειὰ τὸ 1773. Ἐπίσημη μαρτυρία γιὰ τὸ χρόνο τῆς γεννήσεώς του δὲν ὑπάρχει· ἀπὸ τὴν πληροφορία ὅμως ποῦ ὁ ἴδιος μᾶς δίνει, ὅτι στὰ 1789 ἦταν 16 ἐτῶν¹, συμπεραίνουμε ὅτι τὸ 1773 εἶναι τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἰωάσαφ ἀντίκρυσε τὸ πρῶτο φῶς². Ἄγνωστο μᾶς εἶναι καὶ τὸ βαφτιστικὸ τοῦ ὀνομα. Πιθανὸν φαίνεται ὅτι ὀνομαζόταν Ἰωάννης. Τὸ ὄνομα Ἰωάσαφ τὸ ἔλαβε ἀργότερα, ὅταν «ἐκάρη» μοναχός. Ἐπίσης δὲν ἔχουμε κανένα στοιχεῖο γιὰ τὸ πραγματικὸ τοῦ ἐπώνυμο. Τὸ ἐπίθετο Βυζάντιος τὸ χρησιμοποίησε ὡς ἐπώνυμο ἀκολουθώντας τὴ συνήθεια τῶν λογίων νὰ ἀντικαθιστοῦν τὸ ἐπώνυμό τους μὲ τὸ ὄνομα τὸ τόπου τῆς καταγωγῆς τους.

Πάντως εἶναι βέβαιο ὅτι τὰ οικονομικὰ τῆς οἰκογενείας του, ποῦ δὲν ἦταν ἀνθηρά, τὸν ἀνάγκασαν σὲ μικρὴ σχετικὰ ἡλικία νὰ ζενιτευτῆ ἀναζητώντας ἐργασία. Ἔτσι στὰ 1789, ἐνῶ ἀκόμη ἦταν 16 ἐτῶν, φεύγει ἀπὸ τὴ γενετήριά του καὶ περνώντας ἀπὸ τὴν Ὑδρα φθάνει στὴν Πελοπόννησο³. Ἐκεῖ παρουσιάζεται, ὡστερ' ἀπὸ σύσταση, φαίνεται, τοῦ ἐξαδέλφου τοῦ Διου-

λικῆς Ἑταιρείας Δοκίμιον τοῦ 1834» (Δοκίμιον, τ. 1, σ. 10⁷) Γι' αὐτὸ ἀλλωστε ἐπισημαίνει ὡς ἀναγκαία τὴν παραχώρηση ἢ δημοσίευση ἀδημοσίεωτων ἐγγράφων σχετικῶν μὲ τὴν Φ. Ε., τὰ ὁποῖα θὰ χρησιμοποιοῦνταν «ἐν ἄλλῃ τοῦλάχιστον ἀρμοδιωτέρα ὄρω» (ἑ.ἀ., σ. 130).

1. Βλ. Ἰωάσαφ Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 1 (χφ) καὶ Α. Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ὑδρας, τ. 16, Πειραιεὺς 1932, σ. 68.

2. Εἶναι λαθασμένη ἢ χρονολογικὴ ἔνδειξη (1783) τοῦ Κορομηλά σχετικὰ μὲ τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰωάσαφ, γιατί δὲν ἦταν δυνατόν ὁ τελευταῖος νὰ εἶχε βγῆ σὲ ἀναζητήση ἐργασίας σὲ ἡλικία 6 ἐτῶν. (Βλ. ἄρθρο τοῦ Γ. Δ. Κορομηλά) γιὰ τὸν Ἰωάσαφ Θεραπειανὸν στὴν Μεγ. Ἐλλ. Ἐγκυκλοπαίδεια, ποῦ γράφτηκε μὲ βάση τὴν ἔκθεση τοῦ Ἰωάσαφ, χωρὶς ὅμως νὰ γίνεταί λόγος σ' αὐτὸ γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ τελευταίου στὴν Θεσσαλονίκη).

3. Βλ. Βυζαντίου, ἑ.ἀ., σ. 1 καὶ Α. Λιγνοῦ, ἑ.ἀ., σ. 68.

σίου, πρωτοσύγκελλου τότε τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας¹, στὸν ἐπίσκοπο Ὡλένης Ἰωσήφ², ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ πειθεται νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ἱερατικὸ στάδιο. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐκεῖ παραμονῆς του —ἔμεινε 9 χρόνια— ὁ Ἰωάσαφ χειροτονήθηκε διαδοχικὰ ἱεροδιάκονος καὶ ἀρχιδιάκονος³.

Μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), συγκεκριμένα κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα, παρουσιάστηκε μιὰ ζωνηρὴ ἐκπαιδευτικὴ κίνησις⁴, ποῦ εἶχε ὡς συνέπεια τὴ σύσταση καὶ λειτουργία ἀξιόλογων σχολείων. Τέτοια σχολεῖα, στὰ ὁποῖα δίδασκαν ἱκανοὶ διδάσκαλοι, ἄρχισαν νὰ λειτουργοῦν στὴν Χίο, Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη, Κυδωνίες (Αἰβαλή), Θεραπειὰ καὶ ἄλλοι καὶ προσέλκυαν φιλομαθεῖς νέους ἀπὸ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἰωάσαφ «καταφλεγόμενος, ὅπως γράφει στὸ ὑπόμνημά του, ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν παιδείαν ἔρωτος» καὶ πιθανὸν ἐπηρεασμένος καὶ ἀπὸ τὶς φήμες τὶς σχετικὲς μὲ τὴν ἀποστολὴ σπουδαστῶν σὲ εὐρωπαϊκὰ πανεπιστήμια ἐγκαταλείπει τὴν Πελοπόννησο καὶ στὰ 1796 ἐπιστρέφει «δρομαίως» στὴ γενέτειρά του, γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ μαθήματα στὴ σχολὴ τῆς⁵. Ἐκεῖ ὁμως στενοχώριες οἰκονομικὲς καὶ φροντίδες «ὕπανδρειῶν ἐν ἡλικίᾳ ἀδελφῶν» στέκονται ἐμπόδιο στὴν ἐκπλήρωσι τῆς ἐπιθυμίας του καὶ τὸν ὑποχρεώνουν νὰ ἐργάζεται ὡς «ἐφημερευῶν» ἱεροδιάκονος.

Στὰ 1800, σὲ ἡλικία 27 ἐτῶν, πηγαίνει ὕστερ' ἀπὸ πρόσκληση τοῦ ἐξαδέλφου του Διονυσίου, ὁ ὁποῖος στὸ μεταξὺ ἔχει χειροτονηθῆ μητροπολίτης (Αὐγουστος 1798)⁶, στὴν Χίο. Ἐκεῖ παράλληλα μὲ τὰ καθήκοντα τοῦ ἱεροδιακόνου ποῦ ἐξασκεῖ παρακολουθεῖ καὶ μαθήματα στὴ φημισμένη σχολὴ

1. Βλ. Γ. Ζολώτα, Ἱστορία τῆς Χίου, τ. 3^ο, Ἀθῆναι 1928, σ. 46.

2. Κατὰ τὸν Βυζαντινὸν (ἑ.ἀ., σ. 1) καὶ τὸν Γ. Παπανδρέου (Ἡ Ἡλεία διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, Ἀθῆναι 1924, σ. 183) ἐπίσκοπος Ὡλένης ἦταν ὁ Ἰωσήφ, ἐνῶ ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἡλείας Ἀντώνιο (Ἡ ἐπισκοπὴ Ἡλείας διὰ τῶν αἰῶνων, «Θεολογία», τ. 6 (1928), σ. 168β-169β) ἀναφέρεται ὡς ἐπίσκοπος Ὡλένης κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Ἰάκωβος.

3. Βυζαντινοῦ, ἑ.ἀ., σ. 1.

4. Α. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 260.

5. Ἡ σχολὴ τῶν Θεραπειῶν κατὰ τὸν Τρ. Εὐαγγελίδη (Ἡ Παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας, τ. 1, Ἀθῆναι 1936, σ. 33) συστήθηκε καὶ ἄρχισε νὰ λειτουργῇ τὸ 1798, ἐνῶ κατὰ τὸν Παράνικα (Σχεδιάγραμμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ.Χ.) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσεως (18^ο) ἑκατονταετηρίδος, Κωνσταντινούπολις 1867, σ. 32) τὸ 1802 ἢ 1804. Ὑπάρχουν ὡστόσο ἀποδείξεις γιὰ τὴ λειτουργία σχολείου στὰ Θεραπειὰ ἤδη ἀπὸ τὸ 1795 (G. h. P i r n u j ä, Documents concernant les aides accordées par les pays Roumains aux écoles grecques de l'étranger, «Revue des études Sud-Est Européennes», τ. 7 (1969), σ. 652-653).

6. Βλ. Γ. Ζολώτα, Ἱστορία τῆς Χίου, τ. 3^ο, σ. 46-47. Κατὰ τὸν Ἀμαντο (Ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Χίου, «Ἑλληνικά», τ. 4 (1931), σ. 61) ὁ Διονύσιος ἀνῆλθε στὸ μητροπολιτικὸ θρόνον τῆς Χίου τὸ 1799.

κοντά στὸν Ἰωάννη Τσελεπὴ κ.ἄ. Στὴν Χίο ὁ Ἰωάσαφ πρέπει νὰ διδάχτηκε γραμματικὴ, ρητορικὴ, φιλοσοφία, μαθηματικὰ καὶ θεολογία². Ἡ πληροφορία ὅτι στὰ 1805 ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὸ ἱερὸ κήρυγμα³ μᾶς ὁδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι ὁ Ἰωάσαφ, μετὰ τὴν ἀποφοίτησή του ἀπὸ τῆς σχολῆς (γύρω στὰ 1804), πρέπει νὰ εἶχε χειροτονηθῆ ἱερέας, γιατί τὸ δικαίωμα νὰ κηρύττονται ἀπὸ τοὺς ἄμβωνες τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ νησιοῦ παραχωροῦνταν, ὕστερ' ἀπὸ σύμφωνη γνώμη τῶν Δημογερόντων καὶ τοῦ μητροπολίτη, στοὺς τρεῖς ἀξιοτέρους κληρικούς⁴. Ἐξἄλλου ἡ χειροτονία του ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τοῦ ἠθους του, ἀφοῦ ὁ χειροτονοῦμενος —κατὰ προτίμηση ἀπόφοιτος τῆς σχολῆς— ἐπρεπε νὰ κοσμηταί μὲ χρηστὰ ἦθη καὶ καλὴ παιδεία⁵.

Θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε ἀκόμη ὅτι τόσο κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του ὅσο καὶ ἄργότερα, ὅταν χειροτονήθηκε ἱερέας, ὁ Ἰωάσαφ ἀπολάμβανε μεγάλῃ ἐκτίμηση ἀπὸ μέρους τοῦ Παρίου. Γ' αὐτὸ, ὅταν στὰ 1808 ὁ γνωστὸς δάσκαλος Ἀγάπιος Λεονάρδος ἢ Χατζηγαπίος⁶ μὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Πάριο, τὴν ὁποία ὑπέγραψαν καὶ πολλοὶ πρόκριτοι τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ ποὺ ἦταν προφανῶς ἀποτέλεσμα τῆς «εὐνοϊκῆς» πολιτικῆς τοῦ Βελῆ, γιοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἐναντι τῶν προκρίτων⁷, ζήτησε⁸ νὰ τοῦ συστήσει

1. Βλ. βιογραφία τοῦ Ἀθανασίου Παρίου, γραμμένη ἀπὸ τὸν Α. Μάμουκα, στοῦ Κ. Σάθα, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθῆναι 1866, σ. 630-642. Βλ. ἐπίσης Μ. Βασιλάκη, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος καὶ τὸ ἔργο του, *Χίος 1958*, καθὼς καὶ τὴν ἐργασία τοῦ Δ. Οἰκονομίδου, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος (1721-1813), *Ε. Ε. Κυκλ. Μελ.*, τ. 1 (1961), σ. 347-422.

2. Γιὰ τὰ διδασκόμενα μαθήματα στὴ Σχολῆ τῆς Χίου βλ. Θ. Βολίδου, «Χιακὰ Χρονικὰ» τ. 1(1911), σ. 38 καὶ Ζολώτα, ἔ.ἄ., τ. 3¹, σ. 531.

3. Βυζαντινοῦ, Ὑπόμνημα, σ. 1.

4. Ἀλ. Βλαστοῦ, Χιακὰ, ἦτοι ἱστορία τῆς νήσου Χίου, τ. 2, Ἐρμούπολις 1840, σ. 146. Πρβλ. καὶ Α. Μάμουκα, Ἀδαμαντίου Κοραῆ τὰ μετὰ θάνατον εὑρεθέντα συγγράμματα, τ. 1, Ἀθῆναι 1881, σ. ροε'-ροζ'. Βλ. καὶ Μ. Ι. Γ(εδεών), Ἱστορία ἀπὸ Σκυβάλων, ΕΑ, τ. 39 (1916), σ. 91.

5. Βλαστοῦ, ἔ.ἄ., σ. 146.

6. Γιὰ τὸν Ἀγάπιο Λεονάρδο ἢ Χατζηγαπίο βλ. Ε. Καστορῆ, Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς, Ἀθῆναι 1847 καὶ Τ. Γριτσόπουλου, Σχολὴ Δημητσάνης, Ἀθῆναι 1962. Γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἀγάπιου στὶς ἐπαρχίες τῶν Π. Πατρῶν, Λακεδαιμονίας, Μοναβασίας, Ἀμυκλῶν καὶ Ὠλένης μὲ σκοπὸ νὰ διαφωτίσῃ μὲ τὸ κήρυγμα τοὺς κατοίκους τῶν περιοχῶν αὐτῶν σχετικὰ μὲ τοὺς κινδύνους ποὺ διέτρεχαν ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν «μιασμένων» βιβλίων τῶν Γάλλων ἐγκυκλοπαιδιστῶν καὶ τῶν φιλοσόφων τοῦ διαφωτισμοῦ βλ. Μ. Γεδεών, Εἰκοσαετὴς πατριαρχικὴ ἱστορία κατόπιν θεύλης (1791-1811), «Θεολογία», τ. 5 (1927), σ. 291.

7. Γιὰ τὴ στάση τοῦ Βελῆ ἀπέναντι στοὺς προκρίτους βλ. Μ. Σακελλάριου, Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν δευτέραν τουρκοκρατίαν (1715-1821), Ἀθῆναι 1939, σ. 247. Πρβλ. καὶ Τ. Κανδελῶρου, Ὁ Ἀρματολισμὸς τῆς Πελοποννήσου, Ἀθῆναι 1924, σ. 364.

8. Παρόμοια αἴτηση γιὰ τὴν ἀποστολὴ ἀποφοίτου τῆς Σχολῆς τῆς Χίου στὴν Ὑδρα εἶχε σταλῆ καὶ ἄλλοτε πρὸς τὸν Πάριο, βλ. Α. Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ὑδρας, τ. 2, Πειραιεὺς 1921, σ. 31 καὶ Κ. Ἀμάντου, Ἡ Παιδεία εἰς τὴν τουρκοκρατουμένην Χίον (1566-1822), «Ἑλληνικά», τ. 3 (1930), σ. 399, ὕποσ.

«ἐνα τῶν μαθητῶν του ἐν δυνάμει μαθημάτων καὶ λόγου εὐαγγελικοῦ»¹, γὰρ νὰ ὑπηρετήσῃ ὡς ἱεροδιδάσκαλος καὶ ἱεροκλήρυκας, ὁ Ἄθανάσιος Πάριος θεώρησε καταλλήλοτερο γιὰ τὸ ἔργο ἐκεῖνο τὸν Ἰωάσαφ. Τὴν πρότασι καὶ σύστασι τοῦ δασκάλου του μὲ μεγάλη χαρὰ δέχτηκε ὁ τελευταῖος καί, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τῶν φίλων του καὶ τοῦ ἐξαδέλφου του μητροπολίτη, κατὰ τὰ μέσα Ἰουνίου τοῦ ἰδίου ἔτους ἀναχώρησε γιὰ τὴν Πελοπόννησο.

Στὴν Πελοπόννησο ὁ Ἰωάσαφ ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἔργο τοῦ ἱεροκλήρυκα καὶ τοῦ δασκάλου ὡς τὸ 1819. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἀνέλαβε διαδοχικὰ τὴ διεύθυνσι τῆς σχολῆς τῶν Καλαβρυτῶν καὶ τῆς Κορίνθου². Ὡς σχολάρχης μάλιστα στὴν Κόρινθο φρόντισε γιὰ τὴν ἴδρυσι βιβλιοθήκης καὶ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς μὲ πολλὰ σώματα βιβλίων³. Σχετικὰ μὲ τὰ μαθήματα ποῦ δίδασκε δὲν ὑπάρχουν δυστυχῶς συγκεκριμένα στοιχεῖα. Ἀπὸ τὸ περιεχόμενον ὡστόσο μιᾶς σύντομης μελέτης τοῦ ἰδίου γύρω ἀπὸ τοὺς στόχους καὶ τὴν ὠφελιμότητα τῆς παιδείας, ποῦ μὲ γράμμα του στέλνει (1 Σεπτεμβρίου 1819) στοὺς Αἰγινήτες καὶ Ποριώτες⁴, διαπιστώνουμε καθαρὰ τὴν ἰσχυρὴ ἐπίδρασι τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἐπάνω στὴν ἐπιστημονικὴ του σκέψι. Ὡς δάσκαλος στὴν Πελοπόννησο ὁ Ἰωάσαφ πρέπει νὰ εἶχε ἐπιτυχίες, ἐνῶ φαίνεται πολὺ πιθανὸ ὅτι ἄρκετοὶ ἀπὸ τοὺς Πελοποννησίους προκρίτους ὑπῆρξαν μαθητὲς του⁵. Ὁ ἴδιος γιὰ τὴν ἀπόδοσι τοῦ διδασκαλικοῦ του ἔργου γράφει σχετικὰ: «Ὁ ἴδιος δὲ καρπὸς ἐγένεν καὶ εἰς τὰς σχολαρχίας ἐκεῖνας, εἶναι σχεφανίς, ὅταν ἐξετασθῶσιν ὅσοι μάλιστα τῶν Κορινθίων φαίνονται μὲ γνώσεις τῶν ἄλλων μεγαλητέρας»⁶.

Ἔργο του τῆς περιόδου ἐκείνης εἶναι μιὰ διασκευὴ καὶ μελοποίησι τῆς ἱερῆς Ἀκολουθίας τοῦ ὁσίου Μελετίου Μυῖουπόλεως (Κούντουρα Ἀττικῆς), ποῦ τυπώθηκε τὸ 1819 στὸ τυπογραφεῖο τοῦ πατριαρχείου⁷. Ἀξίζει

1. Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 1.

2. Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 2. Βλ. καὶ Α. Φραντζῆ, Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, τ. 1, Ἀθῆναι 1839, σ. 83. Πρβλ. καὶ Γρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ Παιδεία, τ. 1, σ. 224, 226, ὅπου ὁμως λανθασμένα ἀναγράφεται ὅτι ὁ Ἰωάσαφ σχολάρχης στὴν Κόρινθο ἀπὸ τὸ 1790. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σχολαρχίας του στὰ Καλάβρυτα διέμενε, φαίνεται, στὸ Μέγα Σπήλαιον. Ἐτοῖς ἐξηγεῖται γιὰτὶ ἀπὸ τότε ἀναφέρεται ὡς Σπηλαιώτης ἢ Μεγασπηλαιώτης (βλ. ἐπιστολὴ του στοῦ Α. Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον Ὑδρας, τ. 6, Πειραιεὺς 1925, σ. 237 καὶ L. Petit, Bibliographie des acolouthies grecques, Bruxelles 1926, σ. 189).

3. Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 3.

4. Βλ. Α. Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον Ὑδρας, τ. 16, σ. 65-69.

5. Ὁ γνωστὸς Πελοποννήσιος πρόκριτος Παναγ. Ἀρβάλης ὑπῆρξε πνευματικὸ τέκνον τοῦ Ἰωάσαφ (βλ. Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 3).

6. Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 2.

7. Βλ. L. Petit, Bibliographie, σ. 189, βλ. καὶ Δ. Γκίνη-Β. Μέξια, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863, τ. 1, Ἀθῆναι 1939, σ. 178, ἀριθ. 1116.

έπίσης να σημειωθεί ότι τότε είχε αρχίσει να μεταφράζει το περιηγητικό έργο του Πausανία, συγκεκριμένα τα «Κορινθιακά», και ότι στην προσπάθειά του εκείνη βοηθήθηκε ήθικα και υλικά από τον έμπορο και γνωστό πρόκριτο των Πατρών Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλο¹. Την εργασία του όμως εκείνη, την οποία άρχισε, φαίνεται, ύστερ' από παρακίνηση παραγόντων της Φιλομούσου Έταιρείας, της οποίας υπήρξε μέλος, δεν κατόρθωσε να περατώσει, μολοντί είχε εξασφαλιστή μεγάλος αριθμός συνδρομητών. Ίσως γιατί στο μεταξύ μνήθηκε στην Φιλική Έταιρεία και χρειάστηκε να φύγει από την Κόρινθο.

Μετά τη μύση του στην Φιλική Έταιρεία, που έγινε από τον Θεοχάρη Ρέντη στα 1819², ο Ίωάσαφ εργάστηκε δραστήρια για την προετοιμασία της Έπαναστάσεως. Σύμφωνα με τις πληροφορίες του χειρογράφου, από τις αρχές Ιουλίου 1819 ως τις αρχές Ιανουαρίου 1821 περιόδευσε ως άπεσταλμένος της Έταιρείας στην Στερεά Ελλάδα και στην Μακεδονία. Ο Ίωάσαφ προτιμήθηκε για την αποστολή εκείνη πιθανόν γιατί τα πνευματικά του προσόντα, ή πείρα του στο κήρυγμα, καθώς και ο άκέραιος χαρακτήρας του, που πρέπει να επηρέασαν άποτελεσματικά και για την «καθιέρωση» του με το βαθμό του «Ιερέως», θεωρήθηκαν από τους άρχηγούς της Φιλικής Έταιρείας ως οι καλύτερες έγγυήσεις της ικανότητάς του να φέρη σε πέρας μιá παρόμοια αποστολή³. Έξάλλου ή ιδιότητα του κληρικού-ιεροκήρυκα του εξασφάλιζε κάποια σχετική κάλυψη στις ένδεχόμενες ύποψεις των Τούρκων⁴.

Άφου λοιπόν ο Ίωάσαφ περιηγήθηκε την Στερεά, καθώς και τα νησιά Αίγινα, Σαλαμίνα, Ύδρα, Πόρο, Εύβοια και Σκόπελο, και ενώ βρισκόταν στην Θεσσαλονίκη, όπου είχε φθάσει μετά από πρόσκληση των προκρίτων της πόλης, πήρε έντολή από τον Ίπατρο να μεταβή στο Βελιγράδι⁵. Σκοπός του ταξιδιού του ήταν να συναντήσει και να συνδράμη τον Άριστείδη Παπά,

1. Βυζαντίου, Ύπόμνημα, σ. 2.

2. Ο Ίωάσαφ γράφει (Ύπόμνημα, σ. 3), ότι μνήθηκε στην Φιλική Έταιρεία το 1818 από τον Θ. Ρέντη και ότι «τῷ αὐτῷ ἔτει, κατὰ τὸν Ἰούλιον...» πέρασε ως άπόστολος της στην Στερεά Ελλάδα. Από την έπιστολή του όμως της 8ης Σεπτ. 1819 προς τοὺς προκρίτους της Ύδρας (Α. Λιγνόν, Άρχειον Ύδρας, τ. 6, σ. 237) προκύπτει ότι στην Στερεά Ελλάδα πέρασε το 1819. Έπομένως ή μύση του πραγματοποιήθηκε το 1819 και όχι το 1818. Βλ. και Τρ. Εύαγγελίδου, Η Παιδεία, τ. 1, σ. 234.

3. «Εἰς τὸν βαθμὸν τῶν Ἱερέων παρεδέχοντο ἀδιαφόρως και οἱ μὴ προϋπάρχοντες Συστημένοι, ὅταν ἐγνωρίζετο ἀμέσως ή ἀπαιτουμένη ήθικὴ και πολιτικὴ ἀξίότης τῶν (Φιλήμονος, Φιλικὴ Έταιρεία, σ. 151).

4. Βλ. σχετικά στοὺ Φωτάκου, Άπομνημονεύματα περὶ της Έλληνικῆς Έπαναστάσεως, τ. 1, Άθήναι 1899, σ. 21: «Οἱ κληρικοὶ και αὐτοὶ επίσης ήθελαν τὴν διάδοσιν της Έταιρείας... και διὰ τούτων τὸ μυστήριον διεδίδετο εὐκολώτερα, διότι ήσαν και εἰς τοὺς Τούρκους ἀνύποκτοι».

5. Βυζαντίου, Ύπόμνημα, σ. 5.

ὁ ὁποῖος θὰ ἔφθανε σὲ λίγο στὸ Βελιγράδι γιὰ νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ σέρβου ἡγεμόνα Μίλος Ὀβρένοβιτς καὶ νὰ συνεννοηθῇ μαζί του γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν Σέρβων στὸ προετοιμαζόμενο ἐπαναστατικὸ κίνημα. Ἡ σύλληψη ὁμοῦ τοῦ Ἀριστείδη στὸ Ἀδὰ Καλὲ καὶ ἡ κατάσχεση τῶν ἐγγράφων πού ἔφερε μαζί του¹ κατέστησαν τοὺς Τούρκους προσεκτικούς². Ἔστι ἡ παρουσία τοῦ Ἰωάσαφ στὸ Βελιγράδι καὶ οἱ ἐπαφές του μὲ τὸ περιβάλλον τοῦ σέρβου ἡγεμόνα θεωρήθηκαν ὑποπτες ἀπὸ τὸν Μαρασλή πασά, ὁ ὁποῖος διέταξε τὴ σύλληψή του. Γι' αὐτὸ ὁ Ἰωάσαφ ἀναγκάστηκε νὰ ἀναχωρήσῃ βιαστικὰ γιὰ τὴν Λειψία. Ἄπ' ἐκεῖ κατόπιν πέρασε στὴν Ἰταλία, ὅπου συναντήθηκε μὲ τὸν ἐγκαταστημένο ἐκεῖ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1815 μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιο³. Μετὰ ἀπὸ σύντομη παραμονὴ στὴν Ἰταλία, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὁποίας χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Ἰγνάτιο γιὰ τὴν ἐπιστασία καὶ μεταφορὰ ὀπλισμοῦ ἀπὸ τὴν Πίζα στὸ Λιβόρνο, στὰ τέλη Αὐγούστου τοῦ 1821 ὁ Ἰωάσαφ, συνοδεύοντας ἓνα φορτίο ὄπλων καὶ πολεμοφοδίων, ἀπέπλευσε ἀπὸ τὸ λιμάνι τοῦ Λιβόρνου καὶ κατέβηκε στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα⁴.

Κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ Ἀγῶνα ὁ Ἰωάσαφ πρόσφερε τὶς ὑπηρεσίες του ὡς γραμματέας διαφόρων ὄπληρχηγῶν καὶ ὡς πολεμιστῆς⁵, ἐνῶ μετὰ τὴν ἐπανάσταση ὑπηρέτησε καὶ πάλι ὡς ἱεροδιδάσκαλος καὶ ἱεροκλήρυκας⁶. Πέθανε τὸ 1845 στὴν Λειβαδιά⁷.

3. Τ ὀ ὑ π ὀ μ ν η μ α.

[Ἐκδίδεται γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, πού φυλάσσεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, Τμῆμα χειρογράφων, Ἀρχεῖον Ἰωάννου Φιλίμονος, ἀριθ. κατατάξεως 8706. Αὐτόγραφο τοῦ Ἰωάσαφ. Στὸ περιθώριο τῆς α' σελίδας ἡ παλαιὰ ἀρχεακὴ ἐνδειξη: «5066». Ἡ νέα ἀρίθμηση «8706» σημειώνεται κάτω ἀπὸ τὴ φράση: «Βιογραφία Ἰωάσαφ

1. Γιὰ τὰ ἔγγραφα πού ἔφερε μαζί του ὁ Ἀριστείδης βλ. Μ. Θ. Λάσκαρι, Ἑλληνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς τῶν ἀγῶνας 1804-1830, Ἀθήναι 1936, σ. 84-85, ὑποσ. 2.

2. Οἱ εὐρισκόμενοι στὴν Κωνσταντινούπολη Σέρβοι ἀντιπρόσωποι, ὅταν τὰ παραπάνω ἔγγραφα περιήλθαν στὴν Πύλη, κρατήθηκαν ὡς ὄμηροι, (Λάσκαρι, Ἑλληνες καὶ Σέρβοι, σ. 85).

3. Γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Ἰγνατίου στὴν Ἰταλία βλ. Ε. Πρωτοψάλτη, Ἰγνάτιος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766-1821), Ἀθήναι 1959, σ. 150 κ.έ. Βλ. ἐπίσης Γ. Λαφοῦ, Ἀνέκδοτες ἐπιστολές καὶ ἔγγραφα τοῦ 1821, Ἀθήναι 1958, σ. 27-28, passim, ὅπου σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ ὄπλων στὴν Ἑλλάδα.

4. Βυζαντίου ἑ.ἀ., σ. 8.

5. Φωτίου Χρυσανθοπούλου ἢ Φωτάκου, Βίοι Πελοποννησίων ἀνδρῶν, Ἀθήναι 1888, σ. 309.

6. Εὐαγγελίδου, Ἡ Παιδεία, σ. 325, 335, 353.

7. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Γ. Δ. Κ (ορομηλῆ) γιὰ τὸν Ἰωάσαφ Θεραπευανὸ στὴν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδεια.

Βυζαντίου» στήν 1 σελίδα. Τὸ ὑπόμνημα ἐκδίδεται ἐδῶ μὲ τις ὀρθογραφικὰς τοῦ ἰδιομορφίας. Μικρὰς ἐπεμβάσεις ἔγιναν στήν στίξιν καὶ στὰ κεφαλαία. Οἱ ἐλάχιστες, κοινὲς βραχυγραφίαι ἀναλύθησαν σιωπηρᾷ].

Βιογραφία

Ἰωάσαφ Βυζαντίου 8706

Κόριε Φιλήμων,

Ἡ σημείωσις τοῦ βίου μου εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ τὰ σὰς παρουσιασθῆ καὶ σ. 1
αὐτῇ ἐκ διαλειμάτων, κρίνω νὰ κάμω ἀρχὴν ὀλίγων μακρόθεν καί, ὅσα σὰς εἶναι
καλά, κάμετε ὅπως θέλετε, ὅσα δὲ μὴ, ἄφες τα φέροιν ἀναπαύξασαι ἄελλαι.

Τὴν μὲν πατρίδα μου, εἰς ἣν εἶδον πρῶτον τὸν ἥλιον, γνωρίζετε τὰ Θερα-
πειά, ἐν οἷς γεννηθεὶς ἀνετράφην ἐκ σπαργάνων ἄχρι τῶν 16 ἐτῶν τῆς ἡλικίας
μου. Κατὰ δὲ τὴν ἡλικίαν ἐκείνην ἦλθον εἰς τὴν Ἥλιδα, ἐτῶν 16, ὑπὸ τὸν Ὠλέ-
νης τότε Ἀρχιερέα Ἰωσήφ Μηκόσιον κατὰ τὰ 1789, ὅπου καὶ χειροτονηθεὶς
ἱεροδιάκονος κατὰ τὰ 1790 διῆγον ὑπ' αὐτὸν ἱεροδιάκονος καὶ ἀρχιδιάκονος
ἐννέα ἔτη. Ἄλλ' εἰς ὄλον τὸ διάστημα ἐκεῖνο καταφλεγόμην διηκεῶς καὶ ὑπὸ
τοῦ κατὰ τὴν παιδείαν ἔρωτος, τῆς ὁποίας ὁ δαίμων τότε εἶχε μ' ἀποστερήσει.

Ἄλλ' εἰς τὴν εἰκοσιπενταετῇ ἡλικίαν μου, μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφέρω τὰς
πληγὰς τοιοῦτου ἔρωτος θείου, χάρειν εἰπὼν ἐκείνοις τοῖς ἀγαθοῖς καὶ δόξαις,
ἔδραμον δρομαίως κατὰ 1796 εἰς τὰ Θεραπειά μου ἐπὶ τῇ παιδείᾳ. Ἄλλὰ κἀκεῖ
ὁ κακὸς δαίμων, φθονήσας καὶ ἀπορρίψας με εἰς φροντίδας ὑπανδρείων ἐν ἡλικίᾳ
ἀδελφῶν κ.λ. οικιακῶν, μ' ἀπεστέρησεν, ὅπου καὶ μ' ἀπεκατέστησεν ἐφημε-
ρεύοντα ἱεροδιάκονον ἐπὶ μισθῷ. Καταφλεγόμενος δὲ τῷ ἔρωτι τῆς παιδείας,
ἀλλὰ μὴ δυνάμενος, προσέτρεξα ἐξαιτούμενος ἐκ τῶν τότε τῶν ἐν Θεραπειῶς
Φαναριωτῶν βοήθειαν, διὰ ν' ἀπέλθω εἰς Εὐρώπην. Οἱ μὲν μ' ἐμπόδιζον, οἱ
δὲ δὲν εἶχον χρήματα νὰ μοὶ βοηθήσουν. Καὶ οὕτω διῆγον καταθλιβόμενος ἄχρι
τῶν 1800 ἐφημερεύων Ἱεροδιάκονος εἰς τὰ Θεραπειά μου.

Τῷ αὐτῷ δ' ἔτος ἀρχιερέατευσεν εἰς Χίον ὁ κὺρ Διονύσιος, ἀορ ἐξάδελφός
μου. Ὑπὸ τοῦ τοιοῦτου ἔρωτός μου ἐμισθώθην ἱεροδιάκονός του ἐπὶ συμφωνίᾳ
μικροῦ μισθοῦ καὶ ἔν' ἀκολουθῶ εἰς τὴν σχολὴν τῆς Χίου. Καὶ δὴ οὕτω πως
φθὰς εἰς Χίον τὰς ἰδίας ἡμέρας ἠκολούθησα τρία: δούλος Ἀρχιερέως, μαθητῆς
τοῦ Ἀθανασίου Παρίου, ἰδίως δὲ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσελεπῆ τοῦ μαθηματικοῦ.
Καὶ ταῦτα καθ' ἡμέραν καὶ κατὰ συνέχειαν εἰς ὅλα τὰ μαθήματα καὶ πληρέ-
στατα ἄχρι τῶν 1808. Γνωρίσατε δ' ὅτι ἄχρι τῶν 1805 ἐφθασα εἰς δύναμιν νὰ
παρουσιάζωμαι εἰς τοὺς ἱεροὺς ἄμβωνας τῆς Χίου, ὥστε καὶ νὰ καταπολεμῶ-
μαι ὑπὸ δύο λογισμῶν, ὁ μὲν νὰ μεταβῶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ καμ-
μίαν παρδαλὴν, ὁ δὲ ν' ἀκολουθήσω ἄμβωνας καὶ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα καὶ
νὰ φανῶ κοινωφελῆς. Καὶ οὕτοι τρεῖς χρόνους ἀδιακόπως. Μ' ὄλον τοῦτο ἐνί-
κησεν ὁ δεύτερος.

Κατὰ δὲ τὸ 1808 τινὲς τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου, συμφώνως καὶ ὁ μακάριος ἐκεῖνος Χατοῦ Ἀγάπιος, ἔγραψαν πρὸς τὸν κ. Α. τὸν Πάριον παρακαλοῦντες νὰ παρακινήσῃ ἓνα τῶν μαθητῶν του ἐν δυνάμει μαθημάτων καὶ λόγου εὐαγγελικοῦ. Ὁ μακάριος ἐκεῖνος (αἰωνία του ἡ μνήμη) μοὶ τὸ εἶπε φυσικὰ καὶ μὲ τὰς προτροπὰς του ἐξῆψε πλέον τὴν ἐνδύμνησόν μου εἰς τοῦτο φλόγα. "Ὅθεν (μολοντί οὔτε ὁ Χίον, οὔτε συγγενεῖς, οὔτε φίλοι τὸ ἐδέχθησαν, ἀλλ' ὑπέσχοντο πολλὰ), καταπτύσας πάντα, ἀπεχώρησα κρυφίως φθὰς εἰς τὴν Πελοπόννησον τῷ αὐτῷ ἔτει κατὰ μῆνα Ἰούνιον, ὅπου εἶδον τὸν Βελῆ πᾶσαν καὶ ὄλον ἐκεῖνο τὸ τουρκοκυραννικὸν σύστημα, ἡμέραν Πέμπτην, καὶ ὄλους ἐν γένει τοὺς προκρίτους τῆς Πελοποννήσου καὶ προσετώτας συνηθροισμένους εἰς συνέλευσιν διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις. | Τὴν δὲ προσεχῆ Κυριακὴν ἐπαρησιάζοιτο εἰς τὸν ἱερὸν ἄμβωνα τῆς Τριπόλεως. Τότε δοκιμασθεῖς καὶ ἐνημερήσας παρὰ πᾶσι, διωρίσθη ἐπισήμως ἱεροκήρυξ καὶ περιφερόμενη εἰς τοὺς ἄμβωνας ἐν γένει τῆς Πελοποννήσου ἐλευθέρως. Καὶ ἔκτοτε λέγομαι ἱεροκήρυξ, ὥστ' ἔγραψαν καὶ μοὶ ἐδόθη ἐπὶ τούτῳ καὶ ἔγγραφον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ ἐν φερμάνι.

σ. 2

Ἀπὸ τὰ 1808 λοιπὸν δὲν ἔπαυσα τὸ κήρυγμα τόσον εἰς τὴν Πελοπόννησον ὅσον καὶ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἐνίοτε, καθὼς καὶ εἰς μερικὰς νήσους τυχόν. Ἐσχολάρχησα δὲ εἰς τὰ Καλάβρυτα ἔτη τέσσαρα καὶ ἥμισυ, εἰς δὲ τὴν Κόρινθον πέντε. Καὶ εἰς τὸ διάστημα τῶν σχολαρχιῶν, ὅταν ἐγένετο διακοπὴ ἢ συνήθης τῶν μαθημάτων, περιφερόμενη κηρύττων ἀμισθεῖ. Ὅσοι δὲ καρπὸς ἔγινεν καὶ εἰς τὰς σχολαρχίας ἐκείνας, εἶναι προφανές, ὅταν ἐξετασθῶσι ὅσοι μάλιστα τῶν Κορινθίων φαίνονται μὲ γνώσεις τῶν ἄλλων μεγαλητέρας.

Σημειώσατε δὲ ὅτι εἰς ὄλον ἐκεῖνο τὸ ἐπὶ τριετίας ἐπ' ἄμβωνος κήρυγμα μου καὶ ἔβλεπον καὶ ἐψηλάφουν κάθε στιγμῆν, ὅσα ἀφόρητα δεινὰ ἐδοκίμαζεν ὁ λαὸς τοῦ Κυρίου τῆς τυραννικοτάτης ἀρχῆς τῶν Τούρκων, τοὺς φόρους, τὰς πληγὰς κ.τ.λ., ὅλα γνωστὰ σας. Κατεθλιβόμενη καὶ κατεθρήνον, ἀλλὰ διὰ τὸν φόβον ἀδυνατῶν νὰ κάμω τι, ἐδῶ ἐπαρηγόρουν, ἐκεῖ ἐδεικνυον παραδείσον δι' ὑπομονῆς καὶ πολλὰκις καταφεύγων εἰς τοὺς φιλανθρώπους ἀρχιερεῖς, προκρίτους, μοναστήρια ἐσύναζον ἐλεημοσύνας καὶ ἐπαρηγόρουν τοὺς ἀπόρους. Καὶ πολλὰκις στένον κατέβροχον μὲ δάκρυα τὸν ἄρτον μου καὶ ἔρωγον. Καὶ καθ' ἑκάστην, σὰς βεβαῖω, εἶχον νὰ κάμω (ἀνοήτως) μὲ τὸν ἕνιστον θεόν· διατί ὁ πιστὸς λαὸς του νὰ ταλαιπωρῆται τόσον, ὁ κρεῖττων τοῦ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἰσραηλιτικοῦ ἐκείνου λαοῦ, τοῦ διὰ Μωσέως ἀπελευθερωθέντος!

Ἐν ᾧ δ' ἐσχολάρχουν εἰς τὴν Κόρινθον, μοὶ παρουσιάζεται διὰ τοῦ Θ. Ρέντη ἢ ἐν Ἀθήναις Φιλόμοστος Ἑταιρία. Μοὶ ἐκφράζονται σκοτεινὰ τὰ αὐτῆς ἀντικείμενα. Λέγομαι τὴν εἰσαγωγὴν κατ' ἀρχὰς «εὐεργέτου». Λαμβάνω τὸ ἔγγραφόν μου καὶ τὸν δακτύλιον μὲ τὸ ἐπίβλημα τῆς γλαυκὸς καὶ ἀκολοθῶ ἐπομένως τὴν κατὰ μῆνα χρηματικὴν ἀπόδοσιν εἰς τὸ ταμεῖον. Αὐτὰ ὅλα μολοντοῦτο δὲν ἐστάθησαν ἀρετὰ νὰ μ' ἀναπαύσουν, ἀλλ' ὡς πνευματικὸς χαίρων

ὀλόγησιν πανταχοῦ μετέβην εἰς Ἀθήνας, ὅπου εὐρὼν τὴν ἐφορίαν, Μαρμαροτοῦρην κ.τ.λ. τρόπῳ πνευματικῶ ἐγνώρισα κάποιόν τι καὶ ἐν χαρᾷ ἐνοδομῶν ἐπαλινδρόμησα εἰς Κόρινθον διαλογιζόμενος. Καὶ ἔκτοτε εἰς τοὺς ἐπ' ἄμβονος λόγους μου δὲν ἔλειπε τὸ περὶ παιδείας καὶ βοήθειας εἰς σχολεῖα, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἐξομολογήσεις ὡς πνευματικός, ὅταν ἐξωμολόγουν.

Τότε δ' ἤμην κεκρυμμένος καὶ μετέφραζον τὸν Πανσανίαν (ἔχων μεταφρασμένα μόνον τὰ «Κορινθιακὰ» ἄχρι τῆς ὥρας ἐκείνης), διὰ τὴν ὀποίαν, ἀφ' οὗ διὰ τοῦ φιλομούσου Παπαδιαμαντοπούλου τοῦ ἐν Πάτραις ἐτύπωσα εἰς Κέρκυραν ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν διακηρύξεις, τὰς ὁποίας καὶ διαδοῦς, ἔλαβον ὑπὲρ τοὺς πεντακοσίους πανταχόθεν συνδρομητάς. Καὶ οὕτω προεχώρουν καλῶς εἰς τὸ ἀντικείμενόν μου φιλοτιμούμενος. Ἀλλὰ τί ἔγιναν αὐταὶ αἱ μεταφράσεις ἐν τοῖς ἔμπροσθεν βλέπομεν.

σ. 3 Μ' ὄλους λοιπὸν τοὺς ἀγῶνας τῆς σχολαρχίας καὶ τῶν μεταφράσεων, διήγον δι' ὄλου ἀνήσυχος, |δι' ὅσα εἰς Ἀθήνας σκιωδῶς ἔμαθον καὶ ἐξήτουν νὰ πληροφορηθῶ πράγματα. Διακοπῆς λοιπὸν τὸν Ἰούλιον γενομένης κατ' ἔθος, ἐξήλθον εἰς τὴν περιοδεῖαν τοῦ κηρύγματός μου. Φθάς εἰς Τρίπολιν εὐρον τὸν πνευματικόν μου νιὸν Ἀρβάλην ζητοῦντά με νὰ ἐξομολογηθῆ, ἐξ οὗ ἔμαθον ὅχι λεπτομερῶς, ἀλλὰ πλείονα τῶν πρώτων. Κύριέ μου! Σᾶς πληροφορῶ τιμῶς, ἔκτοτε δὲν ἐξεύρω πῶς μ' ἐφαινετο. Ὡσὰν νὰ ἔβλεπον ὅλα τετελειωμένα, μολοντί τὰ ἔβλεπον δύσκολα (μὴ εἶπω ἀδύνατα). Καὶ οὕτω διήγον ἀησύχως.

Τέλος δὲ πάντων ἁπλοῦς τὰ 1818 παρατηρῶ τὸν Ρέντην ὅτι μ' ἐξετάζει ἀμωδρῶς πως καὶ κατὰ κάποιον τρόπον ἐγνώρισα ὅτι κάτι ζητεῖ παρ' ἐμοῦ καὶ ὡς ἱεροκήρυκα καὶ ὡς πνευματικόν, ἔως ὅπου ἐν ἐνὶ λόγῳ μὲ κατήχησεν εἰς τὴν τάξιν τῶν (αἰερέων). Ἀλλ' ἐξ ἐκείνης τῆς ἡμέρας, φίλτατε, εἰς τόσον ἐνθουσιασμόν ἔφθασα, ὥστε τῷ αὐτῷ ἔτει κατὰ τὸν Ἰούλιον, ἐπὶ λόγῳ διακοπῆς τῆς συνήθους (διὰ νὰ μὴ δώσω αἰτίαν), συνῆξα ὅσα χροῖματα εἶχον διὰ γηροτροφεῖά μου ἐκ διδασκαλικῶν ἰδρώτων, ὡς δεκαεπτὰ καὶ μισὴν χιλιάδα γροσίων τουρκικῶν, συνεννοούμενος μετὰ τοῦ Ρέντη, παρῆιδον τὴν τοσοῦτων χρόνων ἱκανὴν μου κατάστασιν καὶ τὴν ἀξιόλογον βιβλιοθήκην μου, ὑπὲρ τὰ 800 σῶματα ἐμπεριέχουσαν βιβλίων, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ δύο μόνα ὑποκάμισα λαβὼν μεθ' ἐμᾶν τοῦ ἀπέβην διαπλεύσας εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Κορίνθου Δοπραῖαν, νὰ διευθυνθῶ εἰς τὸν Ἀλέξιον Νοῦτσον διὰ πᾶσαν παρατήρησιν καὶ πληροφορίαν, οὐχ ἦττον καὶ ἐκτέλεσιν τῶν χρεῶν ἐνὸς ἀποστόλου τῆς ἐταιρίας.

Ἀλλ' ἐκεῖ μαθὼν ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἀποσταλεῖς παρὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ χρηματολογεῖ καὶ εὐρίσκειται ὅθεν ἔχω τὴν διάβασίν μου καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι εἶχον ἔκτοτε κακὸν οἰωνὸν τὴν συνάντησιν ἱερέως (καθὼς ἄλλοτε ἔπαθον ἐξ ἐκείνου, ὃ καὶ λέγω ἐν τοῖς ἔμπροσθεν) διευθύνθη εἰς Θήβας κατ' εὐθείαν. Ἐξ ἐκείνης λοιπὸν τῆς ὥρας ἠλλαξα τὸ ἐπ' ἄμβονος ὕψος καὶ ἐγύμναζον τὸ κατὰ ρήτορας σχῆμα τῆς εἰρωνείας, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἐξομολογήσεις μετὰ τῆς ἀνηκούσης προσοχῆς καὶ πειθοῦς ἠδῆσαν τὰ κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας πάθη

ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ πάντοτε τοὺς ἐβεβαίουν ὅτι ἐξ ἅπαντος ἐντὸς ὀλίγου θέλει μᾶς ἐλευθερώσει ἡ θεία πρόνοια (καθὼς ὅταν εἰς τὰ 1821 μὲ ἔλεγον οἱ αὐτοί: «προφήτης ἦσουν;») δι' ὅτι περισσύτερον εἰς τοὺς τοιοῦτους δὲν ἔκτεινόμην). Ταῦτα καὶ εἰς Κούντουρα καὶ εἰς Βύλιαν καὶ εἰς Μεγαρίδα καὶ Σαλαμίνα, ἕως ὅτου ἀρχὰς Αὐγούστου ἀπέβην εἰς Αἴγινα.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατὰ τὸ ἑσπέρας ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα καὶ ὁ Ὁμέρ-
μπεης σερασκέρης μετὰ τῆς κροβέτας του. Τοῦτο μ' ἐδειλίασεν, ἀλλ' ἐξ ἐναν-
τίας ἡ γνωστή μου ἠλιθιότης τῶν Τούρκων μ' ἐνεφύχωσεν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐδιά-
βασα εἰς τὸν καθρέπτην τὸ ἐπιγεγραμμένον εἰς τὸ μέτωπόν μου: ἡ θάνατος ἡ
ἐλευθερία. Ἐπαρουσιάσθην εἰς τὸν ἄμβωνα, τὸ δὲ θέμα μου ἦτον περὶ σωτηρίας.
καὶ κατ' ὀλίγον ἔπεσα εἰς τὴν εἰρωνίαν, ἐκφραζόμενος εἰς τὸ «Σωτηρίαν» διὰ
να μὴ εἶπω (ἐλευθερία)... Τέλος δὲ πάντων κάποιος μ' ἐπρόδωκεν εἰς τὸν σερα-
σκέρην. Στέλλει Τζαούσην, παρησιάζομαι. «Πόθεν εἶσαι;», μ' ἐρωτᾷ. Εἶπα
τὴν πατρίδα μου. «Τί εἶσαι;», δευτερώνει. Τὸν ἀπεκρίθην «κῆρξ τῆς πίστεώς
μου». «Καὶ τί τοὺς διαβάξεις αὐτούς;». «Νὰ ἦναι ἀληθεῖς καὶ στερεοὶ εἰς τὴν
πίστιν τους, δ' ὅτι ὅταν δὲν εἶναι, οὔτε εἰς τὸν βασιλέα δὲν εἶναι ἀληθεῖς καὶ
πιστοί». Μάλιστα καὶ γράμματα τοῦ Κεσισχανὲ καὶ ὕψηλῶν φερμά | νι (τὰ ὁποῖα
καὶ ἐπαρησίασα, πλὴν δὲν τὰ ἐπῆρην). Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἐσυλλογίσθη ἰκανὴν
ᾧραν, (αὐτοῦ θὰ πᾶς τώρα;), μ' ἠρώτησεν. «Εἰς τὸν Πόρον», τὸν ἀπεκρίθην. «Ἔ
A,
μ' εἶπεν, ἐκεῖ ἔχον κανγὰ οἱ κερατάδες· ἔδωκαν τζερεμὲ διακόσιας χιλιάδας
γρόσια τοῦ Καπετὰν Πασὰ καὶ ἀκόμη δὲν ἔβαλαν γνῶσιν μὲ τὸν Δεληγιῶργην».
Καὶ οὕτως μὴ δυνάμενος νὰ σταθῶ πλέον, ἀπῆλθον εἰς τὸν Πόρον.

σ. 4

Εἰς τὸν Πόρον δὲν ἔπαυσα ὀμιλῶν, διδάσκων πρῶτον διὰ νὰ τοὺς ἐννόσω.
Ἐκεῖθεν ἔκαμεν ἡ χρεῖα καὶ ἀπῆλθον εἰς Ὑδραν, ὅπου διατρίψας ὑπὲρ τοὺς δύο
μῆνας, ὀμιλῶν ἐπ' ἄμβωνος συνεχῶς, ἐπροχώρει κάλλιστα ὁ σκοπός, καθ' ὅτι
μετὰ τὸν ἄμβωνα εὐθὺς καὶ εἰς ἐξομολογήσεις καὶ πάντοτε ἀπέβλεπον εἰς τὸ
ἱερὸν ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον ὅσον ἐσυλλογιζόμεν, τόσον καὶ ἐπὶ πλέον ἐνθου-
σιαζόμεν. Ἐκεῖθεν πάλιν ἐπαλινδρομήσα εἰς τὸν Πόρον διέτριψα ἕνα μῆνα.
Καὶ ὀμιλῶν καὶ ἐξομολογῶν ἐξεπλήρωσα ὄχι ὀλίγα χρῆ, ὅπου εἶδον καὶ τινες
κατηχημένους, καθὼς καὶ εἰς τὴν Ὑδραν περισσοτέρους. Καὶ ἐκεῖθεν ἠτοιμα-
ζόμεν νὰ ἀπεράσω καὶ εἰς ἄλλας τῶν Κοκλάδων, Χίον, Σμόρην, ἕως Κωνσταν-
τινούπολιν.

Κατ' ἐκείνας ὅμως τὰς ἡμέρας ἐννοθόντες οἱ κύριοι Ποριῶτες μὲ προσ-
καλοῦν εἰς μίαν κοινὴν των συνέλευσιν καὶ προτείναντες πολλάκις παρεκά-
λουν νὰ παραμείνω ἐκεῖ κοινὸς τοῦ σχολείου διδάσκαλος, ὡς ἐστερημένοι. Τοῦτο
καὶ αἴτιον καὶ ἄλλοτε καὶ πολλάκις· μ' ὅλα ταῦτα δὲν τὸ ἐδέχθη. Ὡστ' ἐν ᾧ
ἐμβακαρίσθην, μὲ στρατιώτας τὸ κοινὸν μ' ἐξεβαρκόρησαν, ὅθεν καὶ τὸ ἐδέ-
χθη, διὰ νὰ τοὺς ἀπατήσω ἐγκαίρως.

Τότε συνήχθησαν οἱ μαθηταί· ἄρχησα τὰς παραδόσεις. Καὶ τοῦτο διὰ δύο
μῆνας, ἕως ὅτου ἠσφαλίσθησαν. (Ἐνθυμήθητε ὅμως ὅτι δύο ὑποκάμισα μόνον

εἶχον πλησίον μου, ἡ δ' ὅλη ἀποσκευή μου ἦταν εἰς τὴν Κόρωθο). Τότε εἶχον ἱερομόναχον Στέφανον μαθητὴν καὶ ὑποτακτικόν μου ἀκολουθοῦντά μοι καὶ κατηχημένον. Αὐτὸν ἀπεφάσισα εἰς τὸ φαινόμενον νὰ στεῖλω εἰς Κόρωθον, διὰ νὰ μετακομίση ὅλην τὴν ἀποσκευὴν μου καὶ βιβλιοθήκην μου (εἶθε καὶ νὰ ἐγίνετο, δι' ὅτι ἴσως ἤθελε τὰ ἔχω, καθὼς πολλοί), πρὸς δὲν καὶ ἐδόθη ἐκ τῆς Καργελαρίας τὸ διαβατήριον.

Ἄλλ' ὁ ἱερομόναχος καὶ ὠδηγημένος καὶ ἔχων γράμματά μου μυστικά πρὸς τοὺς ἐν Σαλαμῖνι ἀδελφούς, ἀπῆλθεν εἰς Σαλαμίνα καὶ μετὰ δύο ἡμέρας περὶ τὸ μεσονύκτιον φθὰς μετὰ πλοῖον ἐπίτηδες καὶ δέκα νῆμας ἐπιτηδείους Σαλαμίνους ἀπὸ τὸ ὅπισθεν μέρος καὶ ἄραντές με ἐπ' ὤμων με διέσωσαν, φθάσαντες οὖρα διὰ δύο ὥρας εἰς τὴν Σαλαμίνα. Ἐκεῖθεν ὀμιλήσας πάλιν τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀπέρασα εἰς Ἀθήνας, τέλη Ἀπριλλίου κατὰ τὸ 1819, ὅπου διέτριψα ἡμέρας πέντε, γνωρισθεὶς μ' ὄχι ὀλίγους. Εἰς τὰς Ἀθήνας μὲ κατελόπησε καιρῶς τὸ περὶ Ρέντη πάθημα, ὅτι ἐσάλευσεν ὁ νοῦς του, ὅτι ὑποχονδρίασε κ.τ.λ. Τέλος πάντων δὲν ἀπελπίσθη, ἀλλ' ἐζήτουν νὰ προχωρῶ.

Ὀμιλήσας λοιπὸν ἀρκετὰ καὶ ἐξομολογήσας, ἀπῆλθον εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἐῶρον ἓνα Ἀρχιερέα, τὸν Γρηγόριον, πιστότατον τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ μετὰ παιδείαν, πλὴν ἔδιδεν ὑποψίαν. Αὐτὸς ἐνόει καλὰ καὶ τὰς ἡρωεΐας. Ὀλίγας μόνον ἐξομολογήσεις ἀφ' οὗ ἔκαμα, ἐξήγησα τὸ διαβατήριόν μου, πλὴν μ' ἐμπόδιζον, καθ' ὅτι εἰς τὸν κόλπον ἐκείνον περιέπλεον πειράται. Ἄλλὰ μεθ' ἡμέρας δύο, μόλις λαβὼν τὸ διαβατήριον, μ' ἐπίτηδες πλοῖον διέπλευσα διὰ τὴν Σκόπελον. Ἄλλὰ καθ' ὁδὸν κατεδιώχθη ἐκ τῶν πειράτων, μάλιστα καὶ ἐτουφφεκίσθημεν, μ' ὅλο τοῦτο διεσώθημεν ἀβλαβεῖς εἰς τὴν Σκόπελον καὶ ὑπὸ τῶν ἀέρων βοηθούμενοι.

Φθὰς λοιπὸν εἰς τὴν Σκόπελον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου, ἐκεῖ γνωρισθεὶς μετὰ μερικῶν ἀδελφῶν, κατέμεινα ἐπ' ἄμβωνος ὀμιλῶν καὶ εἰς τὰς πλατείας, ὅσον ἠδυνάμην ἀλληγορικῶς, ἐξωμολόγουν καὶ ἐν ἐξομολογήσει ἐγένοντο ὄχι ὀλίγα ἀποτελέσματα. Σημειώσατε δὲ ὅτι μετὰ τὰς χεῖρας οὐδ' ὀβολὸν ἐλάμβανον εἰς κανὲν μέρος, ἀλλ' ἐξοδεύον ἐκ τῶν ἰδίων τοὺς προδιέθετον, ὅταν ζητηθῶσι χρήματα ἐγκαίρως, νὰ δώσουν καὶ τὰ ὑπὲρ δύναμιν. Καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τούτων ἔφθασε λόγος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου ἔφθασε γράμμα ἐκ Θεσσαλονίκης πρὸς τοὺς ἐν Σκοπέλῳ προκρίτους λέγον: «Πληροφοροῦμεθα ὅτι ἐκ Πελοποννήσου διέρχεται ἱεροκήρυξ ὁ... Μετὰ τὴν αὐτόσε περιόδον του, παρακαλοῦμεν μετὰ ἐπίτηδες πλοῖον (τὸ ὅποῖον θέλομεν πληρῶσειν) νὰ τὸν διευθύνῃτε καὶ εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς ὡς ἔχοντας χρεῖαν κηρύγματος» κ.τ.λ. Φθὰς λοιπὸν εἰς Θεσσαλονίκην κατέλυσα εἰς τὸ σπηλαιώτικον μετόχιον. Ἄλλὰ γνωρισθεὶς μετὰ τὸ μακαρίτου Χριστοδοῦλον Βαλάνου, διέτριψα ἀπὸ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου μέχρι τέλους Ἰανουαρίου τοῦ 1821. Καὶ εἰς τὸ διάστημα τούτων τῶν μηνῶν, ἀφ' οὗ ἔκαμα τρεῖς περιόδους εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, περιῆλθον καὶ

ὄλην τὴν ἐπαρχίαν τῆς Κασσάνδρας, διδάσκων ἐπ' ἄμβωνος καὶ ἐξομολογῶν ἐν οἴκοις καὶ ἐκτελῶν ὅσα ὁ ἐνθουσιασμός μου μὲ ὠδήγηε.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν ὁ Ὑπάτρος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Μοὶ ἔγραψεν ὁ Βαλάνος Χριστόδουλος. Φθάνω εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου γνωρίζομαι μετὰ τοῦ Ὑπάτρου. Ἐκεῖ ἐπέτυχον καὶ τὸν Μεξικὸν Εὐάγγελον περιερχόμενον διὰ βοήθειαν νὰ τυπώσῃ βιβλία. Μετ' ὀλίγον ἐτοιμάζεται ὁ Ὑπάτρος διὰ τὴν Θεσσαλίαν. Συνιστᾶται διὰ γράμματος πρὸς τὸν Ζαφειράκη εἰς Νιάουσαν παρὰ τοῦ Βαλάνου καὶ ἀσπαζόμενοι ἀναχωρεῖ ὁ μὲν Ὑπάτρος διὰ Νιάουσαν, ὁ δὲ Μεξικὸς διὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἐγὼ δ' ἔμεινα δι' ὀλίγον μ' ὀδηγίας (ὅτι ὁ Ἀριστείδης μετ' ὀλίγον φθάσει εἰς Πελιγοράδι καὶ νὰ διευθυνθῶ ἐκεῖ διὰ τῶν Σερρῶν). Ὅθεν ἔμεινα περιμένων δύο εὐκαιρίας: τὴν παῦσιν τοῦ σφοδροῦ χειμῶνος καὶ τῶν ὑπερβολικῶν χιῶνων καὶ τὸν τρόπον διὰ νὰ μὴ δώσω ὑποψίας.

Μ' ὅλα ταῦτα δὲν παρήλθον πολλοὶ ἢ ὀλίγοι ἡμέραι, δι' ἐπίτηδες πληροφορούμεθα ὅτι προδίδεται ὁ Ὑπάτρος καὶ διακινδυνεύει (τότε ἐξεστράτευσεν καὶ τὰ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πάσα πανταχόθεν τουρκικὰ στρατεύματα διὰ τῆς Θεσσαλονίκης διερχόμενα). Ἡ σύλληψις τοῦ Ὑπάτρου καὶ μᾶς ὑπεφόβησε καὶ μᾶς ἐδειλίασε (καὶ μάλιστα πρὸ ὀλίγου οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἐξηγγιωμένοι καθ' ὑπερβολὴν) ἀλλὰ καὶ τὰ χρέη καὶ ὁ ἐνθουσιασμός δὲν μᾶς ἐσυγχώρει, ὅθεν καὶ ὑπεσκεπτόμεθα διὰ τὸ ποιητέον καὶ σωστέον καὶ τὸν ἱερὸν σκοπὸν τελειωτέον.

Κατ' ἀγαθὴν τύχην οἱ ἐν Λειψία ὁμογενεῖς εἶχον γράφει παρακαλοῦντες τινὰς τῶν Θεσσαλονικέων, νὰ στείλωσιν εἰς τὴν ἐκεῖ ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἱερέα Ἕλληνα δι' ἐφημέριον. Πρόφασιν λοιπὸν ποιούμενοι τὸ αἴτιον τοῦτο, γενομένου τῶν ἀναγκαίων γραμμάτων καὶ ἀνοικτῶν, τὴν 27 Ἰανουαρίου ἀνεχώρησα ἀπὸ Θεσσαλονίκην ἄωρα καὶ ἔφθασα εἰς Σέρρας τὴν 1ην Φεβρουαρίου. Εἶδρον τοὺς υἱοὺς Μανουὴλ Παπαῦ, τὸν Ἀρχιερέα καὶ λοιπούς. | Διὰ νὰ μὴ φανῶ ὑποπτος (δι' ὅ,τι οἱ Τοῦρκοι ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐξηγγιοῦντο) τὴν 2αν Φεβρουαρίου ὁμιλῶν ἐπ' ἄμβωνος χειροθετοῦμαι καὶ Ἀρχιμανδρίτης. Καὶ ὅλα τὰ τοιαῦτα ἔγγραφά μου ἔχων ἀνοικτὰ καὶ συντροφευμένα μὲ τὸ φέριμανον, διήλθον ἄχρι τοῦ Νῆσι, ὄχι ὁμῶς μ' ὀλίγον φόβον, δι' ὅ,τι ἐμάνθανον τὰ κατόπιν μου ἐρχόμενα φέριμνα καὶ χατσερίφια, καὶ μεθ' ἡμέρας εἴκοσι διὰ τὰς πολλὰς χιῶνας. Αὐτοῦ εἶδρον Ἀρχιερέα Μελέτιον, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Καλλινίκου Πατριάρχου. Αὐτός, χωρὶς νὰ μὲ γνωρίσῃ, ἀπὸ τὰς πολλὰς ἐπιπλήξεις καὶ ὕβριτας σχεδόν, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς ἐμέ, προσθέτων ὅτι θὰ πιασθῶμεν καὶ θὰ μᾶς πάρει ὁ διάβολος δι' ὅ,τι πάσχομεν ν' ἀφανίσωμεν ἔθνος τοιοῦτον ὀλόκληρον (μ' ὄλον τοῦτο μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸν κατέσφαξαν), ἔδωκέ μοι ὑποψίαν μὴ μὲ προδώσῃ. Καὶ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἀπεχώρησα μ' ὅλας τὰς χιῶνας.

Ἀφ' οὗ δὲ μεθ' ἡμέρας ἔφθασα εἰς τὸ Κιοπρί, σύνορον Σερβίας καὶ Τουρκίας, ἐκεῖ αἴφνης μαθὼν ἀπὸ χαντσίη, ἀδελφὸν τῆς ἑταιρίας, Καστοριανὸν ὅτι συνελήφθη ὁ Ἀριστείδης διελθὼν τὴν Δοῦναν κατὰ τὸ Βιδίνι, ἢ θλίψις τῆς ψυχῆς ἔκαμεν οὔτε νὰ προχωρήσω, οὔτε νὰ ὀπισθοτονήσω. Μ' ἠρώτων, ἀλλὰ καὶ

εφοβούμην νὰ εἶπω, εἰ μὴ ὅτι ἐκρύωσα ὥστε καταμείνας δύο ἡμέρας, ἔφθασα εἰς Πελιγρᾶδι πρὸς τὸν Ἀρχιερέα. Ἐγνωρίσθην μετ' αὐτοῦ καὶ μετὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Μήλοσι (μὴ ὄντος τότε ἐκεῖ) Γεωργιάκη Κελέση καὶ ἄλλων ὁμιλήσαμεν πολλὰ περὶ ἑταιρίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως κ.τ.λ. καὶ ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἀσύκωσεν ὅπλα κατὰ τῶν Τούρκων, περὶ Ὑψηλάντου καὶ ὅτι ἡ Σερβία φιλοτιμεῖται εἰς τοῦτο, πλὴν διὰ τὰ ὀπισθὲν τῆς ἐμπόδια καὶ τοὺς εἰς Κωνσταντινουπόλιν δεποντάτους τῶν ἐπάναγκες ν' ἀναβάλλουν καιρὸν διὰ τὴν εὐκαιρίαν..... Ταῦτα μ' ἔλεγον, ἀφ' οὗ ὁ Κελέσης ἐξεληθὼν καὶ ἀνταμώσας δι' ἡμέρας τὸν Μήλοσιν ἐπέστρεψε δις καὶ τρίς.

Ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ἡμερῶν τούτων εἶφασε τάταρως ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ δεποντάτοι ἐξιστόρουν τὰ συμβάντα, τὸ πέρασμα τοῦ Δικαίου, τὰ...τά...τά...τὰ ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, τὴν ταραχὴν τῶν ἀπανταχοῦ Τούρκων, τὰς φυλακίσεις κ.τ.λ. καὶ ἐκ τούτου ἐν ᾧ ἐσκεπτόμην ὅτι ἡ παλινδρόμησίς μου εἶναι ἀδύνατος, ἡ καταμονή μου εἰς Πελιγρᾶδι κινδυνώδης διὰ τὸν Μερασλῆν, συμφώνως καὶ μὲ παρεκίνουν ν' ἀναχωρήσω διὰ πολλοὺς λόγους. Ποῦ δέ; μᾶς ἦτον ἀμήχανον ὥστ' ἄρχησα καὶ ν' ἀπελπίζομαι. Ἡ ἀμηχανία μ' ἔκαμε νὰ παρουσιάσω τὰ διὰ τὴν Λειψίαν ἐγγράφα μου, ὅθεν εἰς τοὺς ἀδελφούς ἐπροξένησαν χαρὰν, καὶ δὴ ἀφ' οὗ διεύθυνα μερικὰς εἰδήσεις ἐγγράφως εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς τὸν Βαλάνον καὶ Νικόλαον Ρογκότην (τὰς ὁποίας καὶ ἔλαβον), ἕως ὅτου φθάσω ἀντικρως εἰς τὸν Ζέμονα, ἦλθεν ἡ ψυχὴ μου, κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν, εἰς τὰ ὀδόντια, καθ' ὅ,τι δὲν ἐδέχοντο οἱ ἀουστριακοὶ νόμοι βαθυπώγονας ἢ καλογήρους καὶ παπάδες Ἑλλήνας καὶ ὅτι ἔκαμαν τὰ παντοδύναμα χρήματα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐκ διδασκαλικῶν ἰδρωτῶν, τὰ ὁποῖα καὶ μ' ἐλόπιζον, δι' ὅ,τι ἐπλησίαζον νὰ ξεφυγίσουν!

Εἰς τὸ καθαγίσιμον ἐστάθην ἑνδεκα ἡμέρας καὶ μεμονωμένος, ὄχι ἀπηλπυσμένος. Ἐσολλογιζόμεν καταβεβηθισμένος, πῶς ἄρα τὸ μέγα τοῦτο σκοπούμενον μέλλει νὰ ἐκπεραιωθῇ! Μάλιστα ἐν ᾧ ἐσολλογιζόμεν τοὺς Ἕλληνας, μάλιστα τοὺς Πελοποννησίους, ἀόπλους, χαμερπεῖς, γεωργοὺς καὶ τὰς διχονοίας τῶν προκρίτων κ.τ.λ., ὅσα ὡς πνευματικὸς τῶν ἐγνωρίζον, κατεθλιβόμεν κατ' ἑρῶν καὶ εἰς δάκρυα ἐνίοτε. Ἄλλ' ἐδῶ θέλω νὰ σᾶς εἶπω ἀληθέστατόν τι καὶ ὅπως θέλετε ἐκλάβετε τὸ καὶ ὅπου πρέπει, ἂν πρέπει, μεταχειρισθῆτέ το. Δὲν σᾶς τὸ λέγω ὁμως ἐξίπασμένα καὶ οὔτε δίδω πίστιν εἰς ὄνειρα πώποτε. Δι' ὅτι εἶμαι ἐκ τῆς μερίδος, ἣτις ἀγαπᾷ τὴν ἀπλὴν ἀρετὴν.

Ὡν ὑπὸ καθαροσιν τοῦ Ζέμονος κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἐδαγγελισμοῦ, σ. 7 ἤκουσα παρὰ τοῦ βαρδιάνου λέγοντος εἰς ἄλλον, ἐνθουσιόντος καὶ καυχόμενον. Ἡρώτησα μ' εἶπαν μὲ τὴν γλώσσάν μου ὅτι οἱ Πελοποννησίοι ἐσκότωσαν Τούρκους καὶ ἐξῆψεν ὁ πόλεμος καὶ αἱματοχυσία. Τοῦτο ἔκαμεν εὐθὺς νὰ ἔμβω εἰς τὴν καλύβην μου περὶ τὰς δέκα ὥρας καὶ ἤμισιαν τουρκιστὶ καὶ πέσω, ἐπάνω εἰς ἓν δυσάκκιόν μου ἐπακουμβήσας τὴν κεφαλὴν, νὰ κλαίω ἀπαρηγόρητα, λέγων καὶ τοὺς λόγους τούτους: «Τί ἔγιναν οἱ ἄπεικοι πολέμων Πελο-

πονήσιοι, γυναῖκες, παιδιά κ.τ.λ.». Καὶ ταῦτα ὦραν ἀρκετήν. Μετὰ δύο καὶ τρεῖς ὥρας δὲν ἐγνώρισα ἢ ἐκοιμώμην (δι' ὅτι ἐσυλλογιζόμην ἔτι) ἢ ἔξυπνος, δι' ὅτι δὲν ἐσυλλογιζόμην καλῶς, καθὼς μετὰ τὸ ἐγνώρισα.

Βλέπω λοιπὸν ὅτι εὐρέθην εἰς τὸν Ἅγιον Στέφανον ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκεῖ ἐμβῆκα εἰς ἓν καΐκιον, ἐκ τῶν καΐκίων Ἀντιγόνοσ-Πρίγγιτος ἢ Χάλκης, καὶ διευθυνόμην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' οὗ ἐξήλθον ἔξω ὡς δύο καὶ τρεῖς λέγας, αἴφνης μὲ κατεκυρίευσε μία φουρτοῦνα μὲν, ἀλλὰ μ' ἄνεμον οὐριώτατον, ὥστε ἡ θάλασσα ἔφερε τὰ κύματα ὡς ὄρη ὑψίστατα. Ἐδῶ ἐβυθίζόμην, ἐκεῖ ὑφούμην ὡς τὸν οὐρανόν. Ἡ δὲ σελίγη ἄνωθεν τοῦ σαραγμπουροῦ (θεσίας τὴν ὁποῖαν οὐτ' ἔλαβεν, οὔτε θέλει λάβει ποτέ) καὶ πανσέληνος, ἢ ὁποῖα ὅσον ἐγὼ ἐπροχώροον κατὰ τὸ σαραγμπουροῦ, τὸσον ἡ σελίγη ἐκρημνίζετο νὰ δόσῃ ἄνωθεν τοῦ Καραΐκιου. Ὡστε μετὰ τὸσους φόβους τῆς θαλασσινῆς τρικυμίας, ἄμ' ἔφθασα εἰς τὸ σαράγι ἐμπροσθεν καὶ ὀλίγον ἀπέρασα ἔτι, ἐκρημνίσθη καὶ ἐχάθη ἡ σελίγη, ἐν ταυτῷ δ' ἐπαυσεν ἡ μεγίστη φουρτοῦνα καὶ ἐγὼ εὐρέθην διεσωμένους.

Φίλτατε, ἐξήγει. Ἐγὼ μετὰ τοῦτο περισσότερον ἔλαβον ἐνθουσιασμόν. Ἐλαβον τὸ πρῶτινόν μου, συνεκοινώησα τοῖς ἐν Ζέμονι ἀδελφοῖς, ἀλλ' ἐκ μῆς διακηρύξεως τοῦ Α. Ὑψηλάντου τοὺς εὐρον εἰς τρία κόμματα διηρημένους, Ἐλληνας, Βλάχους καὶ Βουλγάρους. Ἡ ἐπιγραφή τῆς διακηρύξεως τοῦ Ὑψηλάντου ἀνεφέρετο μόνον πρὸς τοὺς Ἕλληνας λέγουσα: « Ἀνδρείοι Ἀρχηγοὶ τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων! Naί, ὦ Ἕλληνες» καὶ ἄλλαχθ. Ταῦτα λοιπὸν καὶ τὰ τοιαῦτα ἔφερον εἰς δυσαρέσκειαν τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Βλάχους καὶ τέλος πάντων ἐκ τοῦ μηδενὸς τούτου ἐπροξενήθη ἡ μεταξὺ των διαίρεσις. Τὸ ἐγνώρισα, εὐρον καὶ τὰς πηγὰς καὶ ἐνησχολήθη εἰς τὴν μεταξὺ των ἔνωσιν, οἱ δὲ κόποι μου δὲν ἀπεματαιώθησαν, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἐβιαζόμην καὶ νὰ προχωρήσω, διὰ ν' ἀποφύγω καὶ τὴν ἐκ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως ὑποψίαν καὶ τὴν ὅσῃν ὑποψίαν μοι ἔδιδον τὰ παρὰ τοῦ Α. Ὑψηλάντου καθ' ὦραν διαφόρους ἀκούσματα, πολὺ δὲ περισσότερον ἀφ' οὗ ἐπληροφορήθη ὅτι ἡ Αὐστρία μὲ δυσαρέσκειαν ἤκουσε τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ εἰμίσει τοὺς Ἕλληνας. Ὅθεν καὶ ἀπεχώρησα, μ' ὄλον ὅτι ὁ Ποσειδῶν ἐθέλησε τότε νὰ μὲ κτυπᾷ ὀργισθεὶς μὲ τὰς ὑπερβολικὰς χιῶνας.

Ἐφθασα εἰς τὴν Πέσταν. Εὐρον κἀκεῖ τὴν διαίρεσιν, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ὡς πλείονες ἦσαν καὶ ἰσχυρότεροι. Μ' ἐβίασαν τοῖς ὁμίλησα ἐπ' ἐκκλησίας, ἀλλὰ μὲ προσοχὴν ὅσον ἐνῆν καὶ εὐθὺς ἀπεχώρησα εἰς Λαϊμπάχ, συμβουλευθεὶς πρὸς πλείονά μου πληροφορίαν. Φθὰς ἐκεῖ ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, ὄντα τότε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Τὸν εὐρον μὲ πνεῦμα πολλὰ τεταραγμένον. Ἀφ' οὗ μ' ἔκαμε μερικὰς ἐξετάσεις, πόθεν ἔρχομαι, ποῖος εἰμι καὶ ποῦ ὑπάγω, ὁ τελευταῖος του λόγος ἦτον «οἱ Ἕλληνες ἀκόμη δὲν ἔχουν ἰκανότητα» καὶ ν' ἀπέλθω, ὅθεν ἤλθον. Εὐθὺς λοιπὸν ἐπαυθρομήσα

εἰς Πέσταν. Δὲν εἶπα ὅμως εἰς τινὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅσα φεύματα ἦσαν χρειώδη πρὸς ἐμφύχωσιν.

Εἰς τὴν Πέσταν δὲν ἤκουον ἀφ' ἐνὸς καλὰ τὰ πράγματα τοῦ Α. Ὑψηλάντου, ἀφ' ἑτέρου ἐφαίνετο ὅτι ἔδιδον ὑποψίας εἰς τὴν ἐκεῖ κυβένησιν, διὸ ἀπεχώρησα ἐκεῖθεν καὶ ἔφθασα εἰς Βιέννην. Ἐκεῖ ἐνεψυχώθη, πλὴν ἀφ' ἐνὸς τὰ κατὰ Ὑψηλάντου, ἀφ' ἑτέρου καὶ τὰ ἄτακτα κινήματα τὰ ἐκ τῶν νέων τῶν ὁμογενῶν, νὰ φροντίζουσιν δι' ἄλογα, ν' ἀπεράσουσιν εἰς Ὀγγαρίαν, νὰ συστήσουσιν ἱππικὸν κ.τ.λ. τοιαῦτα. Καὶ ταῦτα ἀναφανδὸν μὲ στενοχωρίαν κατέμεινα, ἀφ' οὗ καὶ εἰς τὴν Καπέλαν ὠμίλησα, συμβουλευθεὶς πολλάκις τῷ Στούρτσα καὶ πολλοῖς, ἀπεχώρησα διὰ τὴν Λίφειαν τὴν διακαιήσιμον ἐβδομάδα. Ἄλλ' ἡ λύπη τῆς ἐκπνεύσεως τοῦ ταμείου μου καὶ αὐτὴ συνηρομένη μὲ τὰς ἄλλας μὲ κατέθλιβον.

Προτοῦ ὅμως φθάσω εἰς Βιένναν, διελθὼν τὸ Μπουδέμι ὑπήγρον εἰς τὸν Μπουδεμίον Ἰ' Ανατολικὸν Ἀρχιερέα, ἄνδρα φιλογενέστατον, πεπαιδευμένον καὶ σ. 8
φιλάνθρωπον. Αὐτὸς μ' ἐπληροφόρει ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχουσιν νὰ νικήσουσιν, πλὴν, μοι λέγει, νὰ τρέξῃς εἰς τὴν Ἑλλάδα, μὴ μένης εἰς τὴν Εἰδρόσπη, καὶ τὸ πρῶτον θεμέλιον τῶν Ἑλλήνων εἶναι νὰ γίνῃ σύστημα. Τοῦτο θέλει κινήσει καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις εἰς τὴν ὑπὲρ Ἑλλάδος καλὴν σκέψιν κ.τ.λ. Καὶ τέλος πάντων, ὅταν ὑπήγρον τὴν τελευταίαν ν' ἀποχωρήσω («εἶθε, μ' εἶπεν, νὰ ἀκούσω ὅτι ἡ Ἑλλάς ἀπέβαλε τὴν τυραννίαν τῆς καὶ ν' ἀποθάνω μ' εὐχαρίστησιν»).

Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἔφθασα εἰς Λευφίαν, κατέμεινα ἐκεῖ ἄχρι τοῦ Ἰουνίου καὶ διὰ τὴν δι' ὄλον ἀρηματίαν μου καὶ δι' ὅτι τὰ κατὰ τὸν Ὑψηλάντην μᾶς ἔφερον εἰς ἀπελπισίαν. Καὶ ἀφοῦ τέλος πάντων ἐβοηθήθην εἰς Λευφίαν ἐφημερεύον καὶ παρὰ τῆς φιλογενεστάτης ἐκείνης οἰκογενείας τοῦ Γ. Θεοχάρη χρηματικῶς, δὲν ὑπέφερον ν' ἀ<να>παύωμαι ἐκεῖ φιλοκερδῶς, ἀλλ' ἔχων μόνον ὀλίγα διὰ τὰ καθ' ὁδὸν ἔξοδα, διὰ δὲ τὰ ἐλλείποντα ἀπέρογισα τὴν κηδεμονίαν εἰς τὸν ὕψιστον, καὶ ἡνῆμην τῆς ὁδοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸν φόβον τῆς Αὐστρίας κατήρτησα διὰ τοῦ Μονάχου εἰς Τοσκάναν. Καὶ αἴφνης ἐπαρουσιάσθη πρὸς τὸν Ἰγνάτιον μεθ' ἡμέρας εἴκοσιν εἰς Πίζαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν πλησίον Λιβόρνον νὰ καταβαναβαίνω καὶ νὰ προτρέπω εἰς τὸ νὰ ἐτοιμασθῶσι πολεμοφόδια διὰ τὴν Ἑλλάδα, περὶ τῶν ὁποίων εἶχον μεγίστην φροντίδα ὁ κὴρ Ἰγνάτιος, Ἀλέξανδρος ὁ Πατριῶς καὶ πολλοὶ εἰσέτι Ἕλληνες, ἐπὶ τῶν ὁποίων τὴν ἐπιστάσιαν εἶχον διορίσειν ἐμὲ καὶ τὸν ἀπὸ Κατούνης Ἐπαμινόνδαν, νὰ τὰ μετακομίσωμεν διὰ τοῦ πλοίου.

Δὲν ἀπέρασαν πολλαὶ ἡμέραι, ἐφθάσαμεν μὲ σημαίαν Ἰονικὴν καὶ πλοῖον Κεφαληναῖον εἰς τὴν Κερκύραν συστημένον πρὸς τὸν Γεροστάθη. Ἄλλὰ παρ' ἐλπίδα ἡ Ἀγγλικὴ Κυβένησις ἐμποδίζει μὲν τὰ πολεμοφόδια, ἡμᾶς δὲ δοκιμάζει νὰ μᾶς ἀποδιώξῃ. Μ' ὅλα ταῦτα μετὰ τοσαύτας παρακλήσεις μᾶς ἐδόθη ἡ εἴσοδος εἰς τὴν πόλιν περὶ δὲ πολεμοφοδίων νὰ μὴ λέγωμεν οὐδὲ γρῦ. Ὅθεν καὶ οἰοεὶ μὲ φύλακας διήγρομεν ἱκανὰς ἡμέρας ἐκεῖ καὶ κατασκόπους, περιο-

ρισμένοι, καὶ δὲν ἠδυνήθημεν ν' ἀπαλλάξωμεν τὰ πολεμοφόδια, ἀλλ' ἐγὼ μάλιστα ἐστερημένος πλέον ἐπώλησα καὶ τὰ ὑποκάμισά μου καὶ ὄλην μου σχεδὸν τὴν ἀποσκευὴν ἐκεῖ διὰ τὰ καθ' ἡμέραν ὑπέρογκα ἀναγκαῖα ἔξοδα. Ὡστ' ἂν δὲν ἐπροστατεύομην ἀπὸ τινος Ζανετάκη, τὸν ἐκεῖ τότε ρωσσικὸν πρόξενον, ἔμελλε καὶ νὰ φυλακισθῶ διὰ τοῦ τὸτ' ἐπισκόπου Κερκόρας.

Σημειώσατε ὁμοῦς ὅτι, ὅσα δεινὰ εἶχον δοκιμάσει καὶ ἀλλαγῆσει καὶ ἐκεῖ τότε, πληροφορούμενος εἰς Κερκόραν τὰς καθημερινὰς προόδους τῶν Ἑλλήνων ὅλα τὰ κατεφρόνονν πλήρης χαρᾶς ὢν, πλήν δὲν μ' ἔδιδον οὐδὲ τὸ διαβατήριόν μου νὰ διαπλεύσω διὰ τὴν Ἑλλάδα. Μ' ὅλα ταῦτα ἐφιλοτιμήθη ν' ἀπατήσω τὴν ἀγγλικὴν κυβένησιν, διὰ ν' ἀναχωρήσω. Καὶ δὴ συνεννοηθεὶς καὶ μετὰ τινων ἔξ' Ὑδραίων, οἵτινες ἦσαν ὑπὸ φύλαξιν, τυχόντες φηγάδες ἐκεῖ ἐκ τῆς ἀπέναντι Ἡλείου, γυμνοὶ καὶ λιμώττοντες, δούς εἰς αὐτοὺς ἀνά ἐν ὑποκαμισόβρακον, ἐμβαρκαρίσθημεν διὰ νυκτὸς εἰς τὸ Μανδοῦκι καὶ οὕτως ἀπηλλάγημεν μὲ πλοῖον Ἰθακίσιον κρηφίως. Ἀλλ' ὅσον ν' ἀπαλλαγῶ ἀπὸ τὴν Σκίλην, ἔπεσον εἰς τὴν Χάριβδιν.

Τὴν ἐπερχομένην περὶ τὸ λυκανγῆς αἴφνης ἐπιπέσομεν μεταξὺ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὅστις κατὰ τὴν Τετάρτην ἐκείνην τῆς ἐβδομάδος, περὶ τὰς 25 ἢ 26 Αὐγούστου, λιμενίζομενος εἰς Μοῦροτον, ἐξέπλευσε διὰ παλαιὰς Πάτρας. Ποῖος φόβος τότε! Μὲ τὸ ξυράφιον εἰς χεῖρας ἤμην ἔτοιμος νὰ καθαρίσω τὴν πολιάν μου, διὰ νὰ φθάσω καὶ ἴδω εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀγώνων μου. Μ' ὅλα ταῦτα ὅλα τὰ τυχόντα πλοῖα τὰ ἐπροσκόλουν, τὰ ἐξέταζον, τὸ ὄπερ, ἐν ᾧ διέπλεον ἐγὼ, τόσον τὸ παρεῖδον, ὅσον καὶ ὡς νὰ τὸ ἐβδελύττοντο, ἕως ὅτου συνδιαπλεύσαντες, ἅμ' ἐφθάσαμεν πλησίον τῆς Κιαρέντσας, ἀπὸ σφοδρώτατος οὐῤῃος, τὸν μὲν ἀπέπνευσεν εἰς τὰς Πάτρας, τὸ δ' ἡμέτερον πλοῖον ἔφερεν εἰς Μεσολόγγιον ἀβλαβέστατα.

Ἐξεληθὼν εἰς Μεσολόγγιον μονοχείτων καὶ ἐνθουσιῶν εὗρον τοὺς κῆρ' Ἀλέξανδρον Μανροκορδάτον, Ι. Καρατσᾶν, Καντακουζινὸν καί... περὶ τὰς 27 Αὐγ. τοῦ 1821 ἠρωτήθην ἐνθουσια-

4. Παρατηρήσεις - Σχόλια.

Χφ σ. 3:... ἀλλ' ἐξ ἐκείνης τῆς ἡμέρας εἰς τόσον ἐνθουσιασμὸν ἔφθασα, ὥστε τῷ αὐτῷ ἔτει, κατὰ τὸν Ἰούλιον...συνεννοούμενος μετὰ τοῦ Ρέντη... ἀπέβην διαπλεύσας εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Κορίνθου Δοπρέαν, νὰ διενθνηθῶ εἰς τὸν Ἀλέξιον Νούτσον διὰ πάσαν παρατήρησιν καὶ πληροφορίαν, οὐχ ἦττον καὶ ἐκτέλεισιν τῶν χρεῶν ἐνὸς ἀποστόλου τῆς ἑταιρίας...

Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ τοῦ Ἰωάσαφ στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα, πού ἀπέβλεπε, ὅπως προκύπτει ἀπ' ὅσα γράφει καὶ σὲ ἄλλο μέρος τοῦ ὑπομνήματος, στὴν τόνωσιν τοῦ ἠθικοῦ τῶν κατοίκων, θὰ πρέπει ἴσως νὰ ἐνταχθῆ στὰ πλαίσια μιᾶς γενικότερης προσπάθειας πού καταβάλλεται τὴν ἴδια ἐποχὴ ἀπὸ τοὺς

ἀρχηγούς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ Ἐταιρεία στὰ μέρη ἐκεῖνα, ἐξαιτίας τῆς τρομοκρατίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, δὲν εἶχε σημειώσει ὡς τότε πρόοδο¹. Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύουν: 1) Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀποστολὴ πραγματοποιήθηκε σχεδὸν σύγχρονα μὲ τὶς κινήσεις τοῦ Ἰωάννου Παπαρηγοπούλου, διερμηνεῖα τοῦ Γενικοῦ Ρωσικοῦ Προξενείου στὴν Πάτρα, γιὰ συνεννοήσεις μὲ τὸν Ἀλῆ², πράγμα ποῦ φαίνεται νὰ ἐνθάρρυνε μιὰ παρόμοια δραστηριότητα τῶν Φιλικῶν· 2) ἡ πληροφορία ὅτι εἶχε προηγηθῆ συνεννόηση τοῦ Θεοχάρη Ρέντη μὲ τὸν σύμβουλο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ Φιλικὸ Ἀλέξιο Νοῦτσο³ καὶ 3) τὸ ὅτι ὁ Ἰωάσαφ κατὰ τὴν περιουσία του στὰ μέρη ἐκεῖνα ἄλλαξε τὸ ὕφος τοῦ κηρύγματός του καὶ σχεδὸν ἀπροκάλυπτα ὑποδαύλιζε τὸ μίσος τῶν κατοίκων ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἐξ ἐκείνης τῆς ὥρας, γράφει, ἤλλαξα τὸ ἐπ' ἄμβωνος ὕφος καὶ ἐγύμναζον τὸ κατὰ ρήτορας σχῆμα τῆς εἰρωνείας, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἐξομολογήσεις μετὰ τῆς ἀνηκούσης προσοχῆς καὶ πειθοῦς ηἴξανα τὰ κατὰ τῆς τουρκικῆς τυρανίας πάθη ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ πάντοτε τοὺς ἐβεβαίον ὅτι ἐξ ἅπαντος ἐντός ὀλίγου θέλει μᾶς ἐλευθερώσει ἡ θεία πρόνοια...⁴

Χφ σ. 4: *Εὔρον ἔνα Ἀρχιερέα, τὸν Γρηγόριον, πιστότατον τοῦ τουρκικοῦ κράτους...*

Πρόκειται γιὰ τὸ μητροπολίτη Χαλκίδας Γρηγόριο Ἀργυροκαστρίτη, τοῦ ὁποίου ὅμως εἶναι γνωστὴ ἡ συνδρομὴ στὴν προετοιμασία τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Εὐβοία καὶ ἡ πατριωτικὴ δράση του κατὰ τὴ διάρκειά της⁵. Ἡ ἐπιφυλακτικότητα τοῦ Γρηγορίου ἐναντι τοῦ Ἰωάσαφ, ποῦ ἀποτελέσσει καὶ τὴν αἰτία γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ του ὡς τουρκόφιλος, ὀφειλόταν ἀσφαλῶς στὴ χρόνια τρομοκρατία, ποῦ εἶχε ἐπιβάλλει στὸ νησί ἡ ἀγριότητα τοῦ μεγαλύτερου ἀριθμητικὰ καὶ ἰσχυρότερου τουρκικοῦ στοιχείου. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἄλλωστε στάθηκε μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες αἰτίες, ποῦ ἐμπόδισαν μεγάλο ἀριθμὸ Εὐβοέων νὰ μνηθοῦν στὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία⁶.

1. Βλ. Χρ. Περραιβοῦ, Ἀπομνημονεύματα πολεμικά, τ. 1, Ἀθήνα 1836, σ. 1. Πρβλ. καὶ Σπ. Τρικοῦπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. 1, Λονδίνον 1860, σ. 12.

2. Βλ. τὴν ἔκθεση τοῦ Ι. Παπαρηγοπούλου στοῦ Φιλήμονος, Δοκίμιον, τ. 2, σ. 404-420.

3. Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 3.

4. Βυζαντίου, ἔ.α., σ. 3.

5. Βλ. Φ. Μιχαλοπούλου, Γρηγόριος Ἀργυροκαστρίτης καὶ ἡ Ἐπανάσταση τῆς Εὐβοίας, «Ἀρχ. Εὐβ. Μελετῶν», τ. 3 (1954), σ. 5-44.

6. Βλ. Κ. Γουναροπούλου, Ἱστορία τῆς νήσου Εὐβοίας ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, Θεσσαλονίκη 1930, σ. 215-221 καὶ Δ. Δεμερτζή-Σπ. Κοκκίνη, Τὸ Εἰκοσιένα στὴν Εὐβοία, Χαλκίδα 1962, σ. 9-10.

Χφ σ. 5: *Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ Ἰωνίου ἔφρασε γράμμα ἐκ Θεσσαλονίκης πρὸς τοὺς ἐν Σκοπέλω προκοίτους...*

Δὲν γνωρίζουμε ποιοὶ ὑπέγραψαν τὴν ἐπιστολὴ ἐκείνη. Ὁ Κανδηλώρος γράφει¹, ἂν καὶ κάτι τέτοιο δὲν προκύπτει ἀπὸ τὸ χειρόγραφο, ὅτι τὴν πρόσκληση τὴν ἔκανε ὁ Χριστόδουλος Μπαλάνος. Πάντως ὅλες οἱ κατοπινὲς ἐνέργειες τοῦ Μπαλάνου, ὅπως π.χ. ἡ φιλοξενία τοῦ Ἰωάσαφ στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ τελευταίου, ἢ κοινὴ ἀπόφασή τους γιὰ περιοδεία στὶς ἐκκλησίες τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Κασσάνδρας, ἢ εἰδοποίηση τοῦ Ἰωάσαφ ἀπὸ τὸν Μπαλάνο γιὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Θεσσαλονίκη, ὅταν φθάνη ἐκεῖ ὁ Ἰπατρος, ἐνισχύουν τὶς ὑποψίες μας ὅτι ὁ Θεσσαλονικιὸς πρόκριτος γνώριζε πολὺ καλὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἂν δὲν ἦταν κιόλας μνημένος².

Χφ σ. 5: *...ἐκεῖ ἐπέτυχον καὶ τὸν Μεξικὸν Εὐάγγελον περιερχόμενον διὰ βοήθειαν νὰ τυπώσῃ βιβλία.*

Ἡ παρουσία τοῦ ἀποστόλου αὐτοῦ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας στὴν Θεσσαλονίκη μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ. Ἔχουμε βέβαια στοιχεῖα γιὰ τὴ δράση του στὸ Ἅγιον Ὄρος³, ὥστόσο δὲν γνωρίζαμε ὡς τώρα πότε καὶ μὲ ποιά ἰδιότητα πῆγε ἐκεῖ, πράγμα ποῦ καθιστοῦσε δύσκολο τὸν ταυτισμὸ τῶν προσώπων καὶ τῆ συνδεση τῶν γεγονότων⁴.

Ὁ γιατρὸς Εὐάγγελος Μεξικὸς ἢ Μεξικῶ — μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ συναντᾶται καὶ ὡς μεταφραστὴς δύο ἔργων τοῦ ἀββᾶ Φλερύ, ποῦ τυπώθηκαν τὸ 1814 στὴν Βενετία στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἰωαννίτη Νικολάου Γλυκῆ⁵ — κατάγεται ἀπὸ τὴν Ἠπειρο. Στὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία μνηθῆκε ἀπὸ τὸν Νικόλαο Λογάδη τὸ 1820 στὴν Κωνσταντινούπολη⁶. Ἀπὸ ἓνα γράμμα τῶν ἐφό-

1. Τ. Κανδηλώρο, Φιλικὴ Ἐταιρεία, σ. 338.

2. Τὴν ἄποψη ὅτι ὑπῆρχε ὀργάνωση στὴν Θεσσαλονίκη, πολὺ πρὶν μεταβῆ ἐκεῖ ὁ Ἰπατρος, καὶ ὅτι πολλοὶ πρόκριτοι ἦταν μνημένοι στὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία βλ. στοῦ Α. Βακαλοπούλου, Ἡ Θεσσαλονικὴ κ.λ. σ. 34, I. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες ἀγωνιστὰι τοῦ 21, Θεσσαλονικὴ 1947, σ. 54. Πρβλ. καὶ Στ. Παπαδοπούλου, Ἰπατρος, σ. 159, ὑποσ. 3.

3. Βλ. Γ. Συμυράκη, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἀθήνα 1903, σ. 174. Πρβλ. καὶ Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 561, καθὼς καὶ I. Μαμυλάκη, Διήγησις περὶ Ἁγίου Ὄρους ἐν καιρῷ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ΕΕΦΣΠΘ, τ. 7 (1957), σ. 230-231.

4. Βλ. Γ. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας 1796-1832, 2ῃ ἐκδοσῇ, Θεσσαλονικὴ 1950, σ. 75, ὅπου ὁ Εὐάγγελος φέρεται ὡς ἀγνώστου ἐπώνμου.

5. Ν. Δελιάλη, Κατάλογος ἐντύπων Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, τ. 1, Θεσσαλονικὴ 1948, σ. 214.

6. Φιλιήμονος, Δοκίμιον, τ. 1, σ. 398, Κανδηλώρο, Φιλικὴ Ἐταιρεία, σ. 322-323.

ρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως (12 Ἰανουαρίου 1821) πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ Εὐάγγελος εἶχε σταλθῆ κατὰ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1820 ὡς ἀπόστολος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας «εἰς τὰ μεταξὺ τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας ἄκρα, ὅπου εἶναι ἀρκετῶν χωρίων ὁμογενεῖς μας, καὶ πόλεων, πάντῃ ἀνίδειο τοῦ ἔθνικοῦ φρονήματος»¹. Στὶς περιοχὲς αὐτὲς ὁ Εὐάγγελος ἐμφανιζόταν, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἰωάσαφ, ὡς ἐπιφορτισμένος μὲ τὸ ἔργο τῆς συλλογῆς χρημάτων γιὰ «νὰ τυπώσῃ βιβλία», ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ διάδοση τῶν ἰδεῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ὄταν ὁ Ἰπάτρος ἐφθασε στὴν Θεσσαλονικὴ εἰδοποιήθηκε νὰ παρουσιαστῆ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ. Τότε ἔλαβε ἐντολὴ ἀπὸ τὸν Ἰπάτρο νὰ μεταβῆ στὸ Ἅγιον Ὅρος, γιὰ νὰ προετοιμάσῃ προφανῶς τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν σχεδιαζόμενη μετάβαση ἐκεῖ τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ.

Οἱ πληροφορίες ποὺ ἔχουμε γιὰ τὴ δραστηριότητά του στὸ Ἅγιον Ὅρος τὸν παρουσιάζουν σοβαρό, ἐπιβλητικὸ («ἐξοχώτατον ἄρχοντα» τὸν ἀποκαλοῦν οἱ μοναχοὶ)² καὶ φλογερὸ πατριώτη. Μετὰ τὴν ἀφίξη τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ στὸ Ἅγιον Ὅρος³ καὶ ὅταν ἡ ἐπανάσταση εἶχε πιά ξεσπάσει, τὸν βρίσκουμε νὰ πολεμᾷ μὲ γενναιότητα ὡς ἀρχηγὸ χωριστοῦ σώματος. Μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἔκβαση τῆς ἐπανάστασεως στὴν Χαλκιδικὴ ὁ Εὐάγγελος ἀποσύρεται στὴν Ὑδρα. Ἄπ' ἐκεῖ γράφει στὶς 13 Αὐγούστου πρὸς τοὺς «Ἐπιστάτας τῆς συνάξεως τοῦ Ἁγίου Ὅρους» γιὰ νὰ τοὺς ἐμψυχώσῃ, ἐνῶ παράλληλα τοὺς ὑποδεικνύει τρόπους γιὰ τὴν προμήθεια σταριοῦ⁴. Αὐτὴ εἶναι ἡ τελευταία μαρτυρία ποὺ βρισκῶ γιὰ τὸν Εὐάγγελο Μεξικὸ, γιὰτι ἀπὸ τότε χάνονται τὰ ἴχνη του καὶ τίποτε δὲν γνωρίζουμε γιὰ τὴν κατοπινὴ του τύχη.

Χφ σ. 5: ...ὅτι ὁ Ἀριστείδης μετ' ὀλίγον φθάνει εἰς Πελιγράφει καὶ νὰ διευθυνθῶ ἐκεῖ διὰ τῶν Σεργῶν.

Γιὰ πρώτη φορὰ γίνεται γνωστὸ ὅτι οἱ Φιλικοὶ τῆς Θεσσαλονικῆς εἶχαν ἐνημερωθῆ σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἀριστείδη Παπᾶ στὴν Σερβία ἀπὸ τὸν Ἰπάτρο, ὅταν ὁ τελευταῖος ἐφθασε στὴν Θεσσαλονικὴ κατὰ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1820⁵. Πιθανὸν ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴ μετάβαση τοῦ Ἰωάσαφ στὸ Βελιγράδι νὰ πάρθηκε ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τοῦ Ψαλῖδα νὰ συνοδεύσῃ τὸν Ἀριστείδη στὴν Σερβία.

1. Φιλήμονος, ἔ.ἀ., τ. 1, σ. 317.

2. Μαμαλάκη, Διήγησις, σ. 230-231.

3. Ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς ἐφθασε στὸ Ἅγιον Ὅρος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου 1821 (Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 546).

4. Μαμαλάκη, Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Χαλκιδικῆς τὸ 1821, ΔΙΕΕ, τ. 14 (1960), σ. 487-488.

5. Γιὰ τὶς ἐπαφὲς τοῦ Ἰπάτρο με προκρίτους τῆς Θεσσαλονικῆς βλ. καὶ στοῦ Στ. Παπαδόπουλου, Ἰπάτρος, «Ἑλληνικά», τ. 16 (1958-1959), σ. 159.

Χφ σ. 6: ...διήλθον ἄχρι τοῦ Νῆσι, ὅχι ἕμως μ' ὀλίγον φόβον, δι' ὅ,τι ἐμάνθανον τὰ κατόπιν μου ἐρχόμενα φέρομανα καὶ χαιστερίφια.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω γεννιῶνται ὑποψίες ὅτι ὁ Ἰωσήφ ἀπὸ τὸ Τίκβες, τὸν ὁποῖον ἐνοχοποιούσαν γιὰ ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα μαζί μὲ ἄλλους πατριῶτες τὰ ἔγγραφα ποῦ βρέθηκαν ἐπάνω στὸν παπὰ Ἀνανία Μαρκόπουλο καὶ κατασχέθηκαν κατὰ τὴ σύλληψή του στὴν Θεσσαλονίκη (ἀρχές Φεβρουαρίου 1821)¹, δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἰωάσαφ Βυζάντιο. Πραγματικά εἶναι τόσες πολλὲς οἱ συμπτώσεις, χρονικὲς καὶ τοπικὲς (σὲ σερβικὸ ἔδαφος βρίσκεται ὁ Ἰωάσαφ, ὅταν πληροφορηθῆται ὅτι καταδιώκεται ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχές· στὴν Σερβία βρίσκεται τὴν ἴδια ἐποχὴ, σύμφωνα μὲ τὰ τουρκικὰ ἔγγραφα, ὁ ἐνοχοποιούμενος καὶ καταδιωκόμενος Ἰωσήφ), ὥστε νὰ θεωρηθῆται σχεδὸν βέβαιο ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο καὶ στίς δύο περιπτώσεις. Τὶς ὑποψίες μου αὐτὲς ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἀναφερόμενοι στὸ τουρκικὸ ἔγγραφο ἦταν κάτοικοι τῆς Θεσσαλονικῆς ἢ κοντινῶν χωριῶν, μόνος ὁ Ἰωάσαφ φέρεται ὡς καταγόμενος ἀπὸ τὴν Σερβία. Καὶ ἀκόμη ὅτι, ἐνῶ ὅλοι πιάστηκαν καὶ ἐκτελέστηκαν, ὁ Ἰωάσαφ μόνος ἀπ' ὄλους, ὅπως τουλάχιστο προκύπτει ἀπὸ τὸ παραπάνω ἔγγραφο, κατόρθωσε νὰ ἀποφύγῃ τὴ σύλληψη καὶ νὰ γλυτώσῃ. Ἐξάλλου δὲν φαίνεται ἀπίθανο ἀπὸ ἓνα παράκουσμα τὸ Ἰωάσαφ νὰ ἔγινε Ἰωσήφ.

Χφ σ. 6: *Αὐτοῦ εἶδρον Ἀρχιερέα Μελέτιον, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Καλλινίκου Πατριάρχου. Αὐτός, χωρὶς νὰ μὲ γνωρίσῃ, ἀπὸ τὰς πολλὰς ἐπιπλήξεις, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς ἐμὲ (μ' ὄλον τοῦτο μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸν κατέσφαξαν), ἔδωκέ μοι ὑποψίαν μὴ μὲ προδώσῃ.*

Ἐπίσκοπος Νίσσας τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν ὁ Μελέτιος. Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Dusan Ρορονιέ², τὸν ἐπίσκοπο αὐτὸν τὸν ἀπαγχόνισαν τὸ 1821 μαζί μὲ τὸν πρωθιερέα καὶ τρεῖς ἀκόμη ἐπίλεκτους πολίτες στὴν Νίσσα, ἐπειδὴ ἐκδηλώθηκαν ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Χφ σ. 6: ...ἔφθασα εἰς Πελιγράδι πρὸς τὸν Ἀρχιερέα.

Μητροπολίτης Βελιγραδίου ἀπὸ τὸ 1816-1826 ἦταν ὁ Ἕλληνας Ἀγαθάγγελος³. Κατὰ τὸ διάστημα ἐκεῖνο ὁ Ἀγαθάγγελος ἦταν ἀναγκασμένος νὰ συνεργάζεται μὲ τὸν Σέρβο ἡγεμόνα Miloš Obrenović, ὁ ὁποῖος ἀδιαφο-

1. Σχετικὸ ἔγγραφο δημοσιεύεται στοῦ Β α σ δ ρ α β ἔ λ η, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ἑπτὰ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, σ. 191-192.

2. D u s a n Ρ ο ρ ο ν ι έ, Περί τῶν Κουτσοβλάχων (σερβοκρ.), ἐκδ. 2α, Βελιγράδι 1937, σ. 19.

3. Κατὰ τὸν Μ. Χ α μ ο υ δ ὀ π ο υ λ ο (Πατριαρχικαὶ πινακίδες, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», τ. 2 (1881-1882), σ. 317) ὁ Ἀγαθάγγελος ὑπῆρξε μητροπολίτης Βελιγραδίου ἀπὸ τὸν Νοέμβριο 1815 ὡς τὸν Αὐγούστο 1825. Γιὰ τὸν Ἀγαθάγγελο βλ. ἐπίσης στοῦ D j o k o S i i-

ροῦσε γιὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνες. Στὴ σερβικὴ ἱστορία ὁ Ἀγαθάγγελος εἶναι γνωστός καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἔλαβε μέρος στὴν ἔθνοσυνέλευση, ἡ ὁποία ἀναγνώρισε τὸν Μίλοš ὡς ἡγεμόνα τῆς Σερβίας (6 Νοεμβρίου 1817). Διάδοχός του στὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τοῦ Βελιγραδίου ὑπῆρξε ὁ Ἄνθιμος (1827-1831), ὅταν ὁ πρῶτος ἔγινε μητροπολίτης Χαλκηδόνος (1825-1826) καὶ κατόπιν οἰκουμενικὸς πατριάρχης (1826-1830)¹.

Φαίνεται λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ὁ Ἀγαθάγγελος βοήθησε, λόγῳ τῶν σχέσεων του, τὸν Ἰωάσαφ νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ περιβάλλον τοῦ Σέρβου ἡγεμόνα. Θεωρεῖται ἐπίσης πιθανὸ ὅτι ὁ Ἀγαθάγγελος γνώριζε τὴν ὑπαρξὴ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, καθὼς καὶ τὶς προηγούμενες προσπάθειες τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν Σέρβων στὴν προετοιμαζόμενη ἐπανάσταση².

Χρ σ. 6: ...καὶ μετὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Μήλοσι (μὴ ὄντος τότε ἐκεῖ) Γεωργιάκη Κελέση καὶ ἄλλων ὁμιλήσαμεν πολλὰ περὶ ἑταιρίας.

Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ποὺ ζοῦσαν καὶ δροῦσαν στὸ περιβάλλον τοῦ Μίλοš Obrenović ξεχωριστὴ θέση κατεῖχε ὁ Djordje Popović (Γεώργιος Πόποβιτς), ὁ ἐπονομαζόμενος καὶ Κελέσης. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ τὸν Γεωργιάδη Παπάζογλου ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα. Ὁ Κελέσης, μολονότι θεωροῦνταν τουρκόφιλος καὶ τὸν ὑποψιάζονταν ὅτι πρόδιε μυστικὰ τοὺς Τούρκους, κατορθώσε ἐντούτοις νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ ἡγεμόνα ὡς τὸ θάνατό του. Ὁ Μίλοš τὸν χρησιμοποίησε ὡς διερμηνέα, ταμῖα καὶ μεσολαβητὴ κατὰ τὶς διαπραγματεύσεις του μὲ τὸν βεζίρη³. Δολοφονήθηκε ἀπὸ κάποιον δερβίση τὴν 1η Αὐγούστου τοῦ 1825⁴.

Χρ σ. 7-8: ...διελθὼν τὸ Μπούδεμι, ἐπῆγον εἰς τὸν Μπουδεμίον Ἀνατολικὸν Ἀρχιερέα, ἄνδρα φιλογενέστατον, πεπαιδευμένον καὶ φιλόνηρον.

Ἐπίσκοπος Βούδας ἀπὸ τὸ 1790-1828 ὑπῆρξε ὁ Διονύσιος Παπαγιαννοῦσης-Πόποβιτς⁵. Στὴ θέση αὐτὴ ἀνῆλθε, ὕστερ' ἀπὸ μεσολάβηση τοῦ αὐτο-

j e p e v i é, Ἱστορία τῆς Σερβικῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας (σερβοκρ.), τ. 2, Μόναχο 1969, σ. 333-334.

1. Χαμουδούλου, Πατριαρχικὰ πινακίδες, σ. 317. Βλ. καὶ Ζ. Μαθᾶ, Κατάλογος ἱστορικῶν τῶν πρῶτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς πατριαρχῶν, ἐκδ. 2α, Ἀθήναι 1884, σ. 172-173.

2. D. Dakin, The Greek Struggle for Independence 1821-1833, London 1973, σ. 54.

3. Ὁ Ὀβρένοβιτς χρησιμοποίησε συνήθως ὡς μεσολαβητὴ γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις του μὲ τοὺς Ἑλλήνες τὸν Γεωργιάκη Ὀλύμπιο καὶ τὸν Ἀμπελακιάτη Γεώργιο Εὐαγγελίδη (Μ. Θ. Λάσκαρι, Ἑλλήνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς τῶν ἀγῶνας 1804-1830, Ἀθήναι 1936, σ. 72-73).

4. Dušan Popović, Περὶ τῶν Κουτσοβλάχων, σ. 261.

5. Στις 15 Αὐγούστου 1790 ὁ Διονύσιος ἐγκαινιάζει τὴν ἑλληνικὴ ἐκκλησία τῆς Κοι-

κράτορα της Αυστρίας Φραγκίσκου Β', ό όποιος, θέλοντας νά δείξη τήν εὐγνωμοσύνη του πρὸς τὸν Διονύσιο γιά τή θετική βοήθεια τοῦ τελευταίου κατὰ τή διάρκεια τῆς πολιορκίας τοῦ Βελιγραδίου καί τήν κατάληψή του (1789) ἀπὸ τὸν αὐστριακὸ στρατὸ ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγο Laudon, τὸν διόρισε ἐπίσκοπο Βούδας.

Ὁ Διονύσιος καταγόταν ἀπὸ τὰ Σέρβια τῆς Δ. Μακεδονίας (γεννήθηκε στὰ 1750). Μαθήματα παρακολούθησε στὴν Σχολή τῆς Κοζάνης, τῆς ὁποίας ἀργότερα ὑπῆρξε καί σχολάρχης. Στὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τοῦ Βελιγραδίου εἶχε ἀνέλθει τὸ 1783. Γιὸς του εἶναι ὁ γνωστός δάσκαλος καί λόγιος Εὐφρόνιος Ραφαήλ Παπαγιαννούσης-Πόποβιτς¹.

Χφ σ. 8: ... Καὶ ἀφοῦ τέλος πάντων ἐβοηθήθην εἰς Λειψίαν ἐφημερεύων καὶ παρὰ τῆς φιλογενεστάτης ἐκείνης οἰκογενείας τοῦ Γ. Θεοχάρη χρηματικῶς...

Ὁ Γεώργιος Θεοχάρης, μετὰ τὴν ἀπέλασή του ἀπὸ τὴν Βιέννη γιά τὴν ἀνάμιξη του στὴν ἐπαναστατικὴ κίνηση τοῦ Ρήγα, εἶχε μεταβῆ, ὅπως εἶναι γνωστὸ, μὲ τὴν οἰκογένειά του καί ἐγκαταστάθηκε στὴν Λειψία. Ἐκεῖ ἀσχολήθηκε καί πάλι μὲ τὸ ἐμπόριο καί ἀπέκτησε πλοῦτη καί ὄνομα².

Χφ. σ. 8: ...ἀλλὰ διὰ τὸν φόβον τῆς Αὐστροίας κατήντησα διὰ τοῦ Μονάχου εἰς Τοσκάναν καὶ αἰφνης ἐπαρουσιάσθην πρὸς τὸν Ἰγνάτιον ...νὰ καταβοαναβαίνω καὶ νὰ προτρέπω εἰς τὸ νὰ ἐτοιμασθῶσι πολεμοφόδια διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Ἰωάσαφ γιά λόγους ἀσφαλείας δὲν ἀκολούθησε τὴ διαδρομὴ πὸ συνήθως ἔκαναν οἱ νεαροὶ Ἑλληγες σπουδαστὲς (Λειψία-Βιέννη-Τεργέστη-Ἑλλάδα)³, ἀλλὰ μέσφ τοῦ Μονάχου κατευθύνθηκε πρὸς τὴν Τοσκάνη τῆς Ἰταλίας καί ἀπ' ἐκεῖ πρὸς τὸ Λιβόρνο. Στὴν Πίζα συναντήθηκε μὲ τὸν ἐγκα-

μῆσεως τῆς Θεοτόκου στὴν Πέστη (Γ ρ . Γ ὄ γ ο υ , Ἡ ἐν Πέστη τῆς Οὐγγαρίας ὀρθόδοξος ἑλληνικὴ Κοινότης καὶ Ἐκκλησία, ΕΑ, τ. 4 (1883-1884), σ. 341).

1. Γιά τὸν Διονύσιο Πόποβιτς βλ. στοῦ Ι. Π α π α δ ρ ι α ν ο ῦ, Ἐνας μεγάλος Μακεδόνας ἀπόδημος: Εὐφρόνιος Ραφαήλ Παπαγιαννούσης-Πόποβιτς, ἀνάτωπον ἀπὸ τὸν τόμο «Πνευματικοὶ ἄνδρες τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν», Θεσσαλονίκη 1972, σ. 111-116, ὅπου καί σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Βλ. Γ. Λ α ῖ ο υ, Οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδες Πούλιου, ὁ Γεώργιος Θεοχάρης καί ἄλλοι σύντροφοὶ τοῦ Ρήγα, ΔΙΕΕ, τ. 12 (1957), σ. 214-215, 267-268. Γιά τὴν ἀνάμιξη τοῦ Θεοχάρη στὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Λειψίας βλ. στοῦ Σ ω φ ρ ο ν ί ο υ Λ ε ο ν τ ο π ὄ λ ε ω ς, Ἄρχὴ καὶ σύστασις τῆς ἐν Λειψίᾳ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας «Ἐκκλ. Φάρος», τ. 6 (1910), σ. 5-15.

3. Βλ. σχετικὰ μὲ τὴν πορεία πὸ συνήθως ἀκολουθοῦσαν οἱ σπουδαστὲς στῆς Κ. Γ α ρ δ ί κ α, Ὁ Ἀναστάσιος Πολυζωίδης καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, «Μνήμων», τ. 1 (1971), σ. 28-29.

τεστημένο ἐκεῖ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1815 μητροπολίτη Ἰγνάτιο¹. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ἡ συνάντηση ἦταν τυχαία. Ἡ παράταση ὅμως τῆς παραμονῆς τοῦ Βυζαντίου γιὰ μερικὲς ἡμέρες στὴν Ἰταλία καὶ ἡ χρησιμοποίησή του στὸ διάστημα αὐτὸ σὲ ἐμπιστευτικὲς ἀποστολὲς (ἐπιστασία κατὰ τὴ μεταφορὰ ὄπλων ἀπὸ τὴν Πίζα στὸ Λιβόρνο καὶ ἀργότερα στὴν Ἑλλάδα), καὶ μάλιστα σὲ μιὰ περίοδο τόσο ἀμφίβουλη, ἐνισχύουν τὴ γνώμη, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος γνῶριζε ἀπὸ ἀσφαλῆ πηγὴ τὰ φρονήματα τοῦ Ἰωάσαφ. Ἄλλωστε ὁ Ἰγνάτιος διατηροῦσε, ὅπως εἶναι γνωστὸ, στενὴ ἐπαφὴ τόσο μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο στὸ Μεσολόγγι ὅσο καὶ μὲ ὄπλαρχηγοὺς τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας καὶ προκρίτους τῆς Πελοποννήσου², ἀπὸ τοὺς ὁποίους μπορούσε νὰ ζητήσει πληροφορίες γιὰ τὸν Ἰωάσαφ.

Χφ σ. 8: *...περὶ τῶν ὁποίων εἶχον μεγίστην φροντίδα ὁ κύρ Ἰγνάτιος, Ἀλέξανδρος Πατριὸς καὶ πολλοὶ εἰσέτι Ἕλληνες.*

Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὶς εἰδικὲς ἐπιτροπές, ποὺ εἶχαν συσταθῆ σὲ διάφορες πόλεις τῆς Ἰταλίας γιὰ τὴν ἐπιτυχεῖ μεταφορὰ τῶν ἐθελοντῶν κ.λ. στὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἐπιτροπές αὐτές, στὶς ὁποῖες ἐπικεφαλῆς ἦταν Ἕλληνες γνωστοὶ γιὰ τὸν πατριωτισμὸ τους, εἶχαν ὡς ἔργο, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὴ μέριμνα γιὰ τὴν ἀσφαλέστερη συγκέντρωση τοῦ ὀπλισμοῦ καὶ τὴν προώθησή του στὶς ἐστίες τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Ἑλλάδα. Τέτοιες ἐπιτροπές ὑπῆρχαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Πίζα καὶ τὸ Λιβόρνο, ὅπου «τὴν μεγίστην φροντίδα εἶχον ὁ κύρ Ἰγνάτιος, Ἀλέξανδρος Πατριὸς», στὴν Βενετία μὲ ὑπεύθυνον τὸν κόμη Δὲ Ρώμα καὶ στὴν Γένουα μὲ τὸν Νικόλαο Πετροκόκκινο³.

Χφ σ. 8: *...ἐφθάσαμεν μὲ σημαίαν Ἰονικὴν καὶ πλοῖον Κεφαληναῖον εἰς Κερκύραν συστημένοι πρὸς τὸν Γεροστάθην. Ἀλλὰ παρ' ἐλπίδα ἢ Ἀγγλικῆ Κυβέρνησις ἐμποδίζει μὲν τὰ πολεμοφόδια...περὶ δὲ πολεμοφοδίων νὰ μὴ λέγωμεν οὐδὲ γοῦ...*

Γιὰ τὴν ἀποστολὴ αὐτὴ εἶχαν ἐνημερωθῆ σχετικὰ οἱ ὄπλαρχηγοὶ στὸ Ἀνατολικὸ (Αἰτωλικό), ὅπως αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ τους τῆς 24 Αὐγούστου 1821 πρὸς τοὺς ἐφόρους: «Προσμένομεν καὶ μουνιτζιόνας ἀρκετὰς ἀπὸ Κορφούς, ἔγραφαν, τὰς ὁποίας οἱ Ἀγγλοὶ ἐκεῖ ἐκράτησαν δι' ἀλόγους αἰτίας, πλὴν ἐφημέρους ὡς ἐλπίζομεν...»⁴.

1. Γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Ἰγνατίου στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὸ 1815 ὡς τὶς παραμονὲς τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως βλ. στοῦ Ε. Πρωτόπαλη, Ἰγνάτιος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766-1828), Ἀθῆναι 1959, σ. 150 κ.έ. Βλ. ἐπίσης Γ. Λαφοῦ, Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς καὶ ἔγγραφα τοῦ 1821, Ἀθῆναι 1958, σ. 27-28, passim, ὅπου σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ ὄπλων στὴν Ἑλλάδα.

2. Φιλήμονος, Δοκίμιον, τ. 4, σ. 189.

3. Βλ. Λαφοῦ, Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς, σ. 27, 216, 250.

4. Ἀρχεῖον Μαυροκορδάτου, τ. 5, τεύχ. 2 (1965) σ. 15, ἔγγρ. 294.

Έξάλλου γιά τήν ίδια υπόθεση ό Μυροκορδάτος έγραφε τήν 13 Σεπτεμβρίου 1821 άπό τό Μεσολόγγι πρὸς τόν Παναγιώτη Στεφάνου στήν Ζάκυνθο: «...Δέν θέλω νά χάσω τήν παροῦσαν άρμοδιαν περίστασιν χωρίς νά σ' άναφέρω περί μιᾶς άναγκαιοτάτης τοῦ γένους υποθέσεως. Έν πλοϊον, φορτωμένον μὲ διαφόρους πολεμικὰς άποσκευὰς, έστάλη άπό Λιβουρνον δι' έδω κατ' εὐθείαν· άλλ' ήναγκάσθη κατά δυστυχίαν, άπό άνιδεότητα τής άληθοῦς καταστάσεως τῶν ένταῦθα πραγμάτων¹, νά περάση άπό Κέρκυραν ὅθεν πληροφορηθέν τὰ πράγματα νά διευθυνθῆ, δι' ὅπου ήτο καλλίτερον· ύπῆγε δέ συστημένον πρὸς τοὺς εκεί κυρίους Μόστραν καί Γεροστάθην, παρ' ὧν πληροφορηθέν καί θελήσαν νά κινήση, έμποδίσθη διά τήν σημαίαν του, ήτις, καθὸ άγγλική, είναι έμποδισμένη νά φέρη έφόδια πολεμικὰ εἰς τοὺς δυστυχεῖς Γραικοὺς· τό δὲ πρᾶγμα εἶναι έμποδισμένον εκεί, καί άναγκάζόμεθα, πλησίον έχοντες τ' άναγκαῖα, νά στερούμεθα καί ν' άμυχανῶμεν. Εἴμεθα δέ, κατά τής διοικήσεως τὰς διαταγὰς, υπόχρεοι, ἄν θέλωμεν νά λυτρώσωμεν τό ρηθέν πρᾶγμα, νά καταβάλωμεν μίαν μεγάλην ποσότητα, δι' έγγύησιν ὅτι τό θέλωμεν υπάγει εἰς Λιβουρνον, ὅπου, άφ' οὗ φθάση, νά δυνηθῶμεν νά τό μετακομίσωμεν ένταῦθα. Βλέπετε, πόσαι δυσκολίαι άνυπέμβλητοι συντρέχουν, αἱ ὁποῖαι κάμνουσιν εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις άδύνατον τήν άπελευθέρωσιν καί χρῆσιν τῶν άναγκαιοτάτων τούτων πραγμάτων. Ὅθεν ὡς άγαθὸς πατριώτης, πρακτικὸς τῶν τοιούτων τής διοικήσεώς σας περιπλοκῶν, καί σχέσεις μεγάλας καί δυνατὰς έχων καί διά τό πολιτικόν καί διά τό κοινωνικόν σου έπάγγελμα, δέν άμφιβάλω, ὅτι θέλεις πληροφορηθῆ, θέλεις προσπαθῆσαι νά κάμης ὅ,τι δύνασαι, καί θέλεις εὐρεῖ τὸν τρόπον τής άπελευθερώσεώς του, τό ὄμοιον νά μὲ εἰδοποιήσης τάχιστα...»².

Τήν έπιστολή αὐτή φαίνεται ὅτι έγραψε ὁ Μυροκορδάτος πρὸς τόν Στεφάνου, άφοῦ πληροφορήθηκε τὰ σχετικὰ άπό τόν Ίωάσαφ, ὁ ὁποῖος εἶχε στοῦ μεταξὺ φθάσει (27 ἢ 28 Αὐγούστου) στοῦ Μεσολόγγι.

ΑΣΤΕΡΙΟΣ Α. ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ

1. Τήν περίοδο εκείνη πολὺς τουρκικὸς στόλος παρέπλεε τῆ θάλασσα τοῦ Μεσολογγίου. Βλ. σχετικὰ εἰδήσεις στοῦ Ἄρχεϊον Μυροκορδάτου, έ.ά., σ. 16.

2. Φιλήμονος, Δοκίμιον, τ. 4, σ. 456-457.

R É S U M É

Asterios A. Arhontidis, Ioasaf de Byzance (1773-1845), un apôtre de Filiki Etairia, et son action avant la Révolution.

Nos connaissances historiques concernant l'activité des membres de Filiki Etairia sont limitées; spécialement, à ce qui concerne le mouvement avant révolutionnaire des apôtres de Filiki Etairia à Macédoine. Maintes études considérables ont été écrites sur ce sujet. Pourtant le manque des détails est sensible. Ces derniers auraient pu éclaircir certains points sombres de cette période historique et contribuer positivement à la formation d'une image plus nette des fermentations révolutionnaires dans la région Macédonienne.

Le mémoire manuscrit, inédit, du moine-instituteur Ioasaf de Byzance, membre de Filiki Etairia qui est publié ici, offre des informations utiles sur le sujet ci-dessus.

Le rédacteur de ce mémoire Ioasaf de Byzance ou Therapianos, après avoir fini ses études à sa ville natale Therapia de Constantinople et plus tard à Chios près d'Athanase de Paros et Jean Tselepis, il se rend à Péloponnèse à 1808 où il offre ses services comme prédicateur et instituteur jusqu'à 1819, date à laquelle il est initié à Filiki Etairia. Comme apôtre de Filiki Etairia parcourt Sterea Hellas, les îles Salamina, Egina, Hydra, Poros, Eubée et Scopelos et en prêchant toujours il essaie de préparer les habitants à la Révolution.

Plus tard, le Juillet 1820, il va à Thessalonique et se met en contact avec les initiés de Filiki Etairia.

De Thessalonique il part pour Beograd chargé d'une mission spéciale. À Beograd il tombe victime d'une trahison; on le trahit au pacha Turc Marasli et il est obligé de partir en cachette pour l'Autriche. Il traverse Budapest, Laybach, Semlin (Zemoun), Vienne et il arrive à Leipzig, où il reprend ses fonctions de prêtre à l'église de St. Georges pour une courte période.

Peu après il descend en Italie et un peu plus tard, surveillant une cargaison d'armes, il s'embarque à Liborne pour se rendre en Grèce.